

Respekt: Jiná podoba mediálního diskursu o Romech

Kamila Karhanová

1. Úvod

Týdeník Respekt představuje v porovnání s ostatními českými tištěnými médii v některých podstatných rysech výjimečný typ periodika. Začal vycházet pravidelně jako týdeník v březnu 1990 v podobě, která se v průběhu 90. let nijak zásadně neproměnila: stal se nástupcem Informačního servisu, nepravidelně vydávaného od listopadu 1989. Redaktoři Informačního servisu pocházeli z disentu a vliv bývalého disentu a undergroundu přetrvával v Respektu i v dalších letech. Respekt jsou politické noviny, které se od denního tisku liší týdenní periodicitou a s ní související absencí čistě zpravodajských žánrů a převahou komentovaného zpravodajství; od barevných týdeníků typu Reflexu či Týdne se odlišuje menším rozsahem, novinovým formátem, černobílou grafickou úpravou a především výběrem a způsobem zpracování témat: Respekt se věnuje pouze společensky závažným tématům, nemá žádnou „oddechovou“ rubriku, a pokud se v něm objeví témata zpravidla považovaná za „lehká“ či marginální, pak právě proto, aby byla ukázána jejich společenská závažnost, souvislost s obecnějšími problémy apod.¹

Předkládaná analýza vychází z předpokladu, že také způsob psaní o událostech spojených s problémy česko-romského soužití představuje zvláštní případ mediálního diskursu o Romech, odlišný od podoby převažující v ostatních českých médiích. Jistou výjimečnost naznačuje např. již to, že ve sledovaném období měl Respekt rubriku pojmenovanou *Rasové a etnické problémy*. V čem spočívá tento rozdíl a jaký obraz Romů a romsko-české problematiky Respekt v průběhu první poloviny 90. let vytvářel, se pokusím ukázat na textech, v nichž Respekt psal o násilných trestných činech, které skončily smrtí Roma, a o jejich projednávání před soudem. Půjde o dva různé případy: první se odehrál v únoru 1991 v Klatovech, druhý v září 1993 v Písku. Oba měly několikaletou soudní dohru a Respekt se k nim proto v průběhu let několikrát vracel; písecký případ se definitivně uzavřel až v červnu 1999, období, v němž jsem Respekt excerpovala, však končí rokem 1996 a poslední vývoj tohoto případu není tedy v analyzovaných textech zachycen.

Cílem analýzy není zkoumat, zda obraz těchto událostí a Romů jako jejich aktérů je pravdivý či objektivní. Protože náš přístup k událostem je zprostředkovan dostupnými texty o ní, je možné pouze zkoumat to, jak tyto texty danou událost konstruují, tedy co autoři vybírají z potenciálně nekonečného množství toho, co lze o události říci, jak ji pojmenovávají, jak vybrané informace hierarchizují, jaké jazykové prostředky a stylistické postupy volí. Takto vytvořený obraz je pak možno porovnávat s obrazy téže události konstruovanými v jiných textech, tedy např. obraz zprostředkovaný Respektem s obrazy denního tisku či zpravodajství ČTK. Ve způsobu konstruování události se projevuje i postoj

¹ Výjimečnosti Respektu právě v souvislosti s přístupem k závažným společenským problémům si povšimla I. Reifová v sociologickém časopise *S-Obzor* v článku Komunikační strategie Respektu. Autorka vidí specifičnost Respektu v zaměření na „na konfliktnost, problematičnost a krizovost světa (...) Respekt je (...) založen na tvrzení, že se děje něco velmi zvláštního: společnost je proniknutá globální společenskou krizí. O tom svědčí témata, která (...) nazývám fenomény podstatnými ze sociologického hlediska: ekologie, rasismus, nacionalismus, feminismus, kriminalita, sociologické reportáže zaměřené na nemasové jevy (...) Nejde o sama tato témata, ale o jejich kombinaci, která – přiložena k sociální realitě – definuje její pojetí.“ (Reifová, 1993, s. 59 – 60).

autora textu, předmětem analýzy je tedy nutně i to, jakým způsobem tento postoj ovlivňuje podávaný obraz události, zda a nakolik explicitně je v textu formulován a také to, jaké postoje předpokládá u svých čtenářů, zda je upevňuje či se je pokouší přetvářet.

2. Žánrová charakteristika analyzovaných textů

Respekt jako týdeník reaguje na aktuální dění vždy s určitým (několikadenním) zpožděním, neuveřejňuje tedy vlastní ani agenturní zprávy, ale vrací se k událostem v textech, jejichž žánry jsou charakterizovány v redakčním prohlášení v prvním čísle Respektu takto: „*Jak se doba vyvíjela, měnila se plynule i tvář našeho listu ve prospěch komentovaného zpravodajství, tematických článků, reportáží a rozhovorů (...) Nebudeme totiž informace předkládat, nýbrž reflektovat, zaujímat k nim stanoviska, a tím přispívat k vytváření veřejného mínění.*“ (14. - 20. 3. 1990, s. 2). Pro většinu analyzovaných textů se nejspíše hodí pojmenování komentované zpravodajství či tematický článek. Jde o původní texty, obsahující zpravidla nejprve stručné shrnutí události, dále její podrobnější popis a širší souvislosti, stanovisko autora (komentář) a reprodukce názorů jiných osob (zástupců institucí i občanů), v některých textech můžeme nalézt i rysy reportáže a vložená mikrointerview. Vzniká tak specifický, pro Respekt typický žánr, který převládá i v jiných rubrikách a u jiných témat. Protože analyzované texty pocházejí z rozpětí pěti let, lze na nich ukázat i to, jak se tento žánr na stránkách Respektu postupně utvářel. Pro zjednodušení budu dále texty tohoto žánru nazývat prostě články, bližší určení vyplyne z rozboru jednotlivých textů.

3. Klatovy, únor 1991

3.0 Etnografické pozadí

Na základě zpráv ČTK z 25. a 28. 2. 1991, dvou zpráv z 1. 3. 1991 a dále zpráv z 1. 6. 1992 a 19. 3. 1992 lze události v únoru 1991 v Klatovech rekonstruovat přibližně takto²: Dne 22. 2. 1991 napadla skupina asi 30 klatovských obyvatel – Neromů členy dvou spřízněných romských rodin Janů a Bendíků. Útočníci nejprve zdemolovali a podpálili dům v Klatovech a poté, co se část napadených uchýlila do obce Libkov v domažlickém okrese, pronásledovali je druhý den i tam a při dalším útoku způsobili Emilu Bendíkovi zranění, na jejichž následky o dva dny později zemřel. Dva týdny předtím obdržela rodina Janů, místní policie a starosta výhrušný dopis podepsaný „Ku Klux Klan“, v průběhu dvou dnů před těmito událostmi byli na klatovských ulicích přepadeni a zbiti tři Romové, kteří museli být hospitalizováni. Potom, co policie vzala část útočníků z Libkova do vazby, vznikla v Klatovech na jejich obranu petice, vysvětlující jejich jednání neschopností policie a státních úřadů zasáhnout proti trestné činnosti Romů. Případ byl projednáván od 1. 6. 1992 u krajského soudu v Plzni: 29 občanů Klatov bylo obviněno z trestných činů porušování domovní svobody, výtržnictví a ublížení na zdraví s následkem smrti. Rozsudek byl vynesen po dvou letech, 19. 3. 1993: deset obviněných bylo odsouzeno nepodmíněně, osmnáct dostalo podmíněné tresty, nejvyšší trest činil sedm a půl roku nepodmíněně.

3.1 Texty

Denní tisk informoval o těchto událostech jeden až dva dny po první zprávě ČTK, v Respektu se první článek objevuje až po šesti týdnech. Celkem mám k dispozici šest textů

² Srov. J. Homoláč: Jedna podoba mediálního diskursu o Romech, otištěno v tomto sborníku. Z tohoto textu vycházím všude tam, odkazují na to, jak o této události psal denní tisk.

Respektu, které se případu nějak dotýkají, z toho tři jsou obsáhlé monotematické články, uveřejněné v rubrice *Rasové a etnické problémy*. Zmínka o případu se objevuje ještě ve třech dalších textech: v rubrice *Minulý týden*³, v článku z roku 1997, kde je připomínán v souvislosti s jinou klatovskou událostí, a v jedné literární recenzi. Chronologicky první text *Pogrom v Klatovech* (11.3.1991, s. 5) od Jáchyma Topola⁴ obsahuje některé podrobné informace a hlasy obyvatel Klatov, které se neobjevily ve zpravodajství ČTK ani v denním tisku. Články *Pogrom v Klatovech - dva roky poté* (15. 2. 1993, s. 4-5) Jana Brabce a Aleny Nové a *Do Klatov přišel zákon* (5.4.1993, s. 10) Jindřicha Šídla se k případu vrací v souvislosti s jeho soudním projednáváním: první text informuje o zahájení soudního přelíčení v Plzni, druhý o rozsudku. Soud ale není hlavním tématem ani jednoho z obou článků, tím je situace v Klatovech „dva roky poté“, tedy to, jak různé skupiny klatovských občanů: napadená rodina, policie, obžalovaní a ostatní obyvatelé s dvouletým odstupem vnímají a hodnotí tehdejší události, a v druhém textu také to, jak se staví k rozsudku. Časově poslední článek je vlastně jakýmsi trojčlánkem či tematickou stranou - vedle textu s titulkem *Do Klatov přišel zákon* je na téže stránce bez zvláštního titulku otištěno krátké interview s předsedou senátu krajského soudu v Plzni JUDr. Pravoslavem Polákem a článek nadepsaný *Nejen skini*, informující o několika útocích na Romy z března a dubna 1993; autorem obou připojených textů je opět J. Šídlo. Všechny tři články odpovídají zhruba uvedené charakteristice žánru, zatímco ale u druhých dvou článků, ač pocházejí od různých autorů, lze hovořit o jednotném stylu, Topolův text se od nich v některých důležitých rysech liší.

3.2 Obraz události

Srovnáme-li informace uváděné Respektem se zpravodajstvím ČTK a denního tisku, nejpodstatnějším rozdílem je, že analyzovaný článek uvádí informace o výhrůžném dopisu podepsaném Ku Klux Klanem, o němž nikdo jiný kromě Respektu nepsal, a naopak neuvádí informace o romském chlapci, jenž údajně spolupracoval s útočníky. Tento údaj uváděl denní tisk na podporu spekulace či fámy, že násilnosti byly „vyřizování účtů mezi dvěma skupinami mladých lidí“ (*Do Klatov přišel zákon*). Respekt tedy uvádí navíc jednu informaci svědčící pro rasový motiv útoku a neuvádí jinou, svědčící pro odlišnou verzi, na druhé straně ale nezamlčuje trestnou činnost obětí a nezmiňuje se např. o vykřikování rasistických hesel na klatovských ulicích vpředvečer útoku, o nichž psala ČTK. Nemyslím si proto, že by výběr

³ Rubrika *Minulý týden*, jež se na poslední straně Respektu objevuje pravidelně od roku 1993, představuje specifický, Respektem vytvořený žánr. Vybrané události jsou shrnuty v jedné větě či souvětí, maximálně ve dvou, zahrnuje-li událost např. akci a reakci. Osobitost rubriky však netkví ani tak v této stručnosti, jako spíše ve výběru zpráv a v jejich uspořádání. Vedle témat, jimž se v předchozím týdnu věnovala všechna média, zařazuje redakce do této rubriky i zprávy o událostech, které prošly sdělovacími prostředky téměř nepovšimnuty, popř. jimi nebyly vůbec zaznamenány. Vedle sebe se tak ocitají důležité vnitropolitické i zahraniční události se zprávami o událostech lokálního významu, marginálních, bizarních nebo naopak příliš všedních a všem je věnováno přibližně stejně prostoru, tedy právě jedna věta. Touto juxtapozicí je zpochybňována míra důležitosti jednotlivých událostí, nikdy však takovým způsobem, aby byly relativizovány hodnoty zastávané Respektem. Stručnost formulací neimplikuje nutně neutrální styl a nepřítomnost hodnocení; skutečnost, že jednotlivé zprávy nejsou mezi sebou nijak propojeny např. prostředky koheze textu, neznamená, že mezi nimi nevznikají souvislosti. Pouhou juxtapozicí se jedna zpráva může začít jevit jako nepřímý „komentář“, druhé, více zpráv na podobné téma vytvoří tematický miniblok, jindy působí jedna zpráva jako ironický kontrapunkt druhé. Další rovinu komentáře představuje výtvarný doprovod Pavla Reisenauera. Jeho karikaturní kresby ilustrující jednotlivé vybrané zprávy jsou většinou postaveny na doslovném pochopení některého momentu události: zobrazují např. doslovný smysl metaforického vyjádření, využívají homonymie, domýšlejí uváděné výroky ad absurdum atd. (Př.: Zpráva o rozhodnutí rektorů českých vysokých škol zvýšit cenu kolejného je ilustrována kresbou několika mužů v talárech zdvihajících na železničním náspu kolejnice.) Ke grafické podobě Respektu a P. Reisenauovi srov. též I. Janáková:in Kritická příloha Revolver revue č. 1, 1995.

⁴ Jáchym Topol psal o rasismu a problémech menšin do Respektu už od počátku jeho existence. Viz např. článek *Řetězy, tyče, nože* v č. 8/1990 o vietnamských gastarbeitrech v Československu.

uváděných informací byl výrazně ovlivněn preferencí autorů pro některou z existujících interpretací události.

Topolův text začíná informací o smrti Emila Bendíka a pojmenovává ji jako vraždu. V prvních třech odstavcích zařazuje autor tuto událost do souvislosti s tím, co ji následovalo (petice klatovských občanů, možné interpretace události) a co ji předcházelo (anonymní dopis, předešlé násilnosti, bezpečnostní situace v Klatovech, postoj policie). V další části textu, pod mezititulkem *Co se stalo*, nejprve chronologicky popisuje průběh přepadení a vypálení domu rodiny Janů v Klatovech, v druhém odstavci přechází k líčení události druhého dne a pojmenovává je (spolu s již popsány událostmi) znovu jako *pogrom*: „Zvláště se sobotní dohrou nese celé tažení výrazné rysy pogromu.“ Tato formulace odkazuje (kataforicky) k líčení sobotních událostí, jež po ní v textu bezprostředně následuje, a je tedy možno ho číst i jako autorovo odůvodnění toho, proč užívá právě slova *pogrom*.

Útočníci, ale i část klatovské veřejnosti tvrdí, že šlo o potrestání notorických zločinců ze dvou vykřičených romských rodin (...) Údajně tedy šlo o odplatu za zaviněná příkoří. Jenže bití byli i Romové, kteří ke klanu Bendíků či Janů nepatří, přepadení a v nebezpečí smrti byli i staří lidé, ženy a malé děti. Důvodem byla barva jejich pleti. Romové, kteří byli v dosahu, měli nést následky kolektivní viny. V sobotu byli „potrestáni“ i příslušníci rodiny Červeňáků v Libkově, ke kterým se Janovi i Emil Bendík uchýlili.

Autor tedy klatovské události slovem *pogrom* nejen pojmenovává, ale na rozdíl od článků denního tisku, v nichž se tohoto pojmenování užívá rovněž, a od dalších textů Respektu také vysvětluje, byť nepřímo, proč a v jakém smyslu tohoto slova užívá.

V článku *Pogrom v Klatovech* je k pojmenování popisovaných událostí a jejich aktérů užito jednak slov a spojení označujících násilnou povahu činu: „řada násilností“, „napadení“, „přepad“, „útočníci“, jednak výrazů, jež obsahují skrytý či zjevný poukaz k motivu činu. Hodnocení nesené prvním typem pojmenování vyplývá z obecné odsouzenéhodnosti násilí: „surová vražda“, „vražedný útok“, „terrorizovali“ atd. Pojmenování „vražda“, „vrah“, „zavražděný“ přesahují ovšem svým významem ostatní výrazy této řady, neboť přičítají pachatelům úmysl zabít, a odchyľují se tak od kvalifikace, kterou zvolila obžaloba⁵; nepoukazují však k žádnému konkrétnímu motivu. Mezi výrazy poukazujícími k motivu činu lze dále rozlišit ty, jež v souladu s postojem autora pojmenovávají násilnosti jako etnický konflikt s rasistickým motivem, a pojmenování reprezentující jiné, autorem odmítané verze události.

Jako rasový je případ označen již zařazením do rubriky *Rasové a etnické problémy* a výrazem *pogrom* v titulku. Slovník spisovné češtiny uvádí u tohoto slova význam „hromadná násilná akce proti skupině osob“, jako doklad cituje spojení „nacistické pogromy proti Židům“. Starší slovníky (Příruční slovník jazyka českého, Slovník jazyka českého Váši a Trávníčka) uvádějí zaměření násilností proti Židům přímo jako součást významu slova. V každém případě užití výrazu *pogrom* přinejmenším asociuje kolektivní násilí proti odlišné, etnické či náboženské menšině. Slova *pogrom* je v textu užito ještě dvakrát, autorovu interpretaci události dále podporují výrazy jako „mají být vyhubeni“, „určené k likvidaci“ či „kolektivní vina“, které sice samy o sobě neoznačují oběť jako etnicky odlišnou, ale tím, že naznačují organizovanost, až systematickosti násilí zaměřeného proti skupině, potvrzují interpretaci události obsaženou v pojmenování *pogrom* (zde ovšem také ve spojení *organizovaný pogrom*). Jiné verze události, které konání pachatelů nepovažují za rasisticky motivované, nebo je dokonce omlouvají, reprezentují výrazy a spojení: „vyřizování účtů

⁵ Tedy jako ublížení na zdraví s následkem smrti.

v podsvětí“, „občané beroucí spravedlnost do svých rukou“, „image trestné výpravy“, „neohrožení ochránci společnosti“, „odplata za zaviněná přikorří“, „byli potrestáni“ atd., od nichž se autor různým způsobem distancuje (viz níže).⁶

Také ve způsobu kategorizace aktérů událostí se v Topolově textu projevuje autorovo přesvědčení o rasovém motivu. Oběť i pachatelé jsou nejprve zařazeni do kategorií, které jsou jim společné, tedy kategorií neetnických, občanských: zabitý je „klatovský občan Emil Bendík“ a patřil stejně jako pachatelé mezi osoby již trestané: „Někteří z těch, kdo se podíleli na vraždě Bendíka, nejsou v kriminále poprvé. On sám byl také několikrát trestán.“ Následné uvedení Bendíkova etnického původu jako jediného rozdílu mezi ním a pachateli pak působí jako zjevný poukaz k motivu činu: „Mezi vrahy a zavražděným je ještě jeden rozdíl. Emil Bendík byl Rom. Všichni zadrženi jsou bílí.“ Toto užití výrazu „bílí“ je jediným místem textu, kde jsou pachatelé kategorizováni barvou pleti. Nejčastěji jsou pojmenováni jako „parta“, „banda“, „útočníci“ či „jistá skupina klatovských občanů“. Barvou pleti nejsou - na rozdíl od ČTK a denního tisku - pojmenováni ani Romové, jediná výjimka („všichni občané tmavé pleti“) je součástí reprodukce dopisu „Ku Klux Klanu“.

Druhé dva texty o klatovských událostech *Pogrom v Klatovech - dva roky poté* a *Do Klatov přišel zákon* navazují volbou pojmenování na text Topolův. S výrazem *pogrom* se v nich zachází jako s neutrálním pojmenováním události, jeho užití není již třeba obhajovat nebo vysvětlovat. *Pogrom*⁷ se objevuje nejen v titulku prvního a podtitulku druhého textu (*Obyvatelé města se domnívají, že tresty z pogromu jsou příliš vysoké*), ale i ve spojení „rozsudek v případě klatovského pogromu“ a jednou dokonce v nepřímé reprodukci řeči policisty (viz níže). Na rozdíl od Topolova textu se v článcích z roku 1993 už neuzivá pojmenování „vražda“, „vrah“ apod. - Respekt je tu loajální k postoji soudu. Výrazu „pogrom“ je důsledně užíváno i v dalších článcích, které se o případu zmiňují, v rubrice *Minulý týden* a v textu *Konec malého šmejda* (11.7.1997, s. 4).

Také způsob kategorizace aktérů konfliktu je v těchto dvou článcích podobný jako v Topolově textu: obžalovaní a autoři petice jsou pojmenováni jako „občané Klatov“ či „několik klatovských občanů“, ironicky navíc také jako „místní rodáci“, oběti jako „Romové“ nebo „rodina Janů“. Kategorizace poukazující k barvě pleti se objeví opět pouze v nepřímé reprodukci cizí řeči: „rozsudek (...) ke zlepšení vztahů mezi bílou většinou a Romy ale podle něj (tajemníka Městského úřadu; KK) nepřispěje“. Další pojmenování se objevují jako součást přímé řeči. Členové napadené rodiny jsou policistou označeni jako „rváči a několikrát trestaní násilníci“, obě strany konfliktu jsou v řeči tajemníka Městského úřadu „dvěma skupinami mladých lidí“, pachatelé jsou sympatizující obyvatelkou Klatov a obhájcem jednoho z obžalovaných označeni jako „ti kluci“, předseda senátu pracuje s kategorií „bílých kriminálníků“.⁸ S přímou řečí vstupuje do textu také pojmenování „cikán“.

⁶ Dvě pojmenování událostí užitá v textu - *genocida* a *rvačka* - nelze plně zařadit do žádné ze tří skupin. *Genocida* se objevuje v nepřímé reprodukci prohlášení předsedy ROI E. Ščuky jako právní kvalifikace případu a ačkoli se svým významem řadí k výrazům typu *pogrom*, J. Topol jej do své řeči nepřebírá, ani ho nijak nekomentuje. Slovo *rvačka* se významem řadí k výrazům označujícím prostě násilí, na rozdíl od ostatních slov tohoto typu je ale autorem odmítáno jako cizí slovo, tj. slovo policie a je interpretováno jako symptom bagatelizace události předcházejících útoku: „nějakými rvačkami se v Klatovech prostě nezabývají“.

⁷ Pojmenování *pogrom* se objevuje i v titulku zprávy ČTK z 19. 3. 1993 *Deset nepodmíněných a osmnáct podmínečných trestů za pogrom*, jejíž autorkou je plzeňská zpravodajka ČTK Alena Nová, tedy spoluautorka článku *Pogrom v Klatovech - dva roky poté*. Na rozdíl od článku v Respektu zde však užití tohoto pojmenování nereprezentuje pojetí činu jako rasově motivovaného - zpráva cituje předsedu soudního senátu, který rasový motiv činu odmítá, a žádnou jinou verzi události text nepředkládá.

⁸ Předseda soudu tu vytváří kategorii hypotetickou: „I poškození z rodiny Janů připouštějí, že důvodem útoku bylo jejich vlastní násilné jednání. Nicméně tam určitý rasový podtext nacházím. Opakuji - podtext, nikoliv motiv. Nejsem zcela přesvědčen o tom, že kdyby se toho, čeho se dopouští rodina Janů, dopouštěli bílí“.

Způsob, jímž jsou v obou textech distribuovány výrazy „cikán“ a „Rom“, svědčí o tom, že pojmenování „Rom“ je chápáno jako neutrální, zatímco pojmenování „cikán“ je považováno za pejorativní a za výraz protiromského postoje mluvčího (srov. níže).

Na celkovém obrazu událostí podávaném Respektem se nemalou měrou podílí také emotivnost a slovní expresivita líčení. Např. v textu *Pogrom v Klatovech - dva roky poté* je dramatičnost událostí akcentována užitím historického prezentu: „zmasakrovali ho tak, že po několika dnech v nemocničním ošetření umírá“ a vedle výrazů jako „nájezd“, „přepad“, „útočníci“ se tu setkáme i s některými expresivními výrazy jako „komando“, „zmasakrovali“ apod.

Mnoho výrazů, jimiž je událost konceptualizována, pochází z řeči druhých osob a reprezentuje jejich názory; způsob, jak je tato řeč reprodukována a jak jsou její prvky zapojovány do textu, je rozhodující pro celkový smysl všech tří článků.

3. 3 Reprodukce cizích hlasů a prezentace autorského postoje

Názorům a výrokům nejrůznějších osob, politiků, odborníků, populárních osobností i např. obyvatel místa, o němž se referuje, je v Respektu obecně věnován značný prostor: jsou citovány, parafrázovány a komentovány, objevují se v titulcích, podtitulcích a mezititulcích, v úvodních a v závěrečných pasážích textů; citace cizích výroků tvoří podstatnou část náplně rubriky *Minulý týden*. Zaměření na cizí výroky a způsob jejich prezentace představují jevy pro Respekt do značné míry charakteristické a dosti výrazné: povšimli si jich a různě je hodnotili např. I. Reifová v sociologickém časopise *S-Obzor* (1993) a P. Placák v *Kritické příloze Revolver revue* (1995)⁹. Všechny tři články o klatovském případu zprostředkovávají v hojné míře výpovědi a názory osob, jichž se klatovské události nějak dotýkaly, a ve všech se prezentuje stanovisko autora právě v konfrontaci s těmito cizími hlasy.

Článek *Pogrom v Klatovech* se funkcí a způsobem reprodukce cizí řeči od druhých dvou textů zčásti liší: převažuje v něm reprodukce cizích hlasů formou nepřímé řeči a parafráze, doslovná citace se až na několik výjimek omezuje pouze na citátová slova a spojení, vyznačená uvozovkami. Po citaci či parafrázi cizího hlasu většinou bezprostředně následuje autorův komentář. Text je vystaven jako autorova polemika s cizími názory, s hlasy lidí, kteří zastávají jinou verzi událostí než on. Na některých místech vytváří tato dialogická struktura dojem, jako by autor reprodukoval svoji skutečnou diskusi např. se signatáři petice nebo s policií.

Rváči z Bendíkova klanu byli prý postrachem místních hospod i temných uliček. Údajně tedy šlo o odplatu za zaviněná příkoří. Jenže biti byli i Romové, kteří ke klanu Bendíků či Janů nepatří, (...), „nevysvětlitelným ale zůstává, proč nebyli včas zadrženi tři poznaní útočníci z přepadu v Lubinské ulici. Kapitán Karel Fořt, (...) uvedl, že od nich by se policie stejně nic nedozvěděla. Zůstává tu ještě ono kdyby... „Kdyby je zatkli, zabijou ho jindy,“ vyjádřil se jeden klatovský občan. Proč policie nezasáhla například při útoku na dům Bendíků (...) ?

S polemickým charakterem textu souvisí také důslednost, s níž se autor distancuje od cizí řeči. Činí tak jednak částicemi „údajně“, „prý“, jednak uvozovkami, jimiž vyznačuje jednotlivá „cizí slova“, tj. výrazy reprezentující autorem odmítaný motiv: „V sobotu byli ‘potrestáni’ i příslušníci rodiny Červeňáků.“ Jinde je autorova distance zdůrazněna ironickou stylizací kontextu, do něhož je citace zasazena: „Banda (...) svou image trestné výpravy ještě

kriminálníci, dalo dohromady tolik lidí ochotných bránit pořádek ve městě.“ (Do Klatov přišel zákon, 5. 4. 1993, s. 10)

⁹ Placák P.: Národní tisková fronta in *Kritická příloha Revolver revue* č. 1, 1995, s. 136 – 142.

zkrášlila maskováním. Černé punčochy a šátky si 'občané beroucí spravedlnost do svých rukou' nasadili...". V polemice s peticí signalizují uvozovky cizí řeč i autorovu ironii zároveň.

Ve své petici (...) uvádějí: „(...) Jsme přesvědčeni, že trestním stíháním skupiny mladých lidí stát snímá vinu z hlavních viníků, kterými jsou Policie, Justice, Městský úřad a v neposlední řadě naše zákonodárství.“ Autoři petice si ale mohou zcela svobodně zvolit městskou radu, mohou ovlivňovat i práci policie, prostřednictvím poslanců i zákonodárství. A „skupina mladých lidí“ k vyřešení situace zcela očividně nepřispěla.

Na převažující polemické výstavbě Topolova textu se podílí také způsob, kterým se při líčení událostí střídá popis a hodnocení. Popis je tu východiskem hodnocení, nikoliv však jediným: i tam, kde žádné cizí hlasy reprodukovány nejsou, poukazuje hodnocení k existenci jiných, opačných hodnocení, vůči nimž se autor polemicky vymezuje. Lze to vidět např. na hodnocení vloženém do dramatického popisu útoku na dům v Klatovech.

Tyto hrůzné okamžiky, kdy banda k upálení a k udušení odsoudila bezmocné staré lidi a malé děti, strhávají z útočníků gloriolu neohrožených ochránců společnosti. S nikým nebojovali; bestiálním způsobem terorizovali bezmocné lidi, neschopné se ani dovolat pomoci.

Polemicky je motivována i interpretace motivu, jež po tomto popisu následuje: „*přepadení a v nebezpečí smrti byli i staří lidé, ženy a malé děti. Důvodem byla barva jejich pleti.*“

Napadené rodiny a ostatní klatovští Romové jsou sice v Topolově textu v porovnání s psaním denního tisku nápadně individualizováni,¹⁰ jejich hlasy tu však reprodukovány nejsou.¹¹ Autor někdy vysvětluje motivaci jednání obětí: „*starý Jano na střeše rozbil pár tašek, aby děti mohly dýchat*“, častěji však podává oběti prostě jako pasivní, trpné oběti: „*podářilo se mu uběhnout ještě pár metrů, než ho kdosi z bandy srazil na zem. Muži v maskách ležícího Bendíka začali bít tyčemi a klacký*“. Absenci hlasů obětí si lze vysvětlit tím, že autor je vlastně v textu pojatém jako osobní polemika nepotřebuje: cituje pouze ty hlasy, s nimiž nesouhlasí, aby jim mohl vzápětí oponovat. Jako výjimku z toho způsobu citování je možno interpretovat větu: „*A jestli se někteří Romové přes všechno úsilí strany ROI rozhodli pomstít, útočníci ani jejich příbuzní si dnes nemohou být jisti životy.*“ Lze jí rozumět buď tak, že autor reaguje na obavy ze msty vyjadřované v denním tisku, nebo že reprodukuje hrozby klatovských Romů. Protože ve všech ostatních případech se autor od reprodukováných cizích hlasů vždy zřetelně distancuje, pak pokud by tato věta byla skutečně reprodukcí hlasu Romů, znamenalo by to, že se autor s nimi, resp. s ilokucí (obava či hrozba), již tato věta vyjadřuje, ztotožňuje, tj. že považuje obavy nebo hrozby za oprávněné. Možnosti interpretovat toto místo jako autorovo ztotožnění se s hlasem Romů a celková asymetrie v zacházení s cizími hlasy by mohly vést k závěru, že autor sám mluví místo napadených Romů, že mluví za ně. Nepřítomnost cizích hlasů podávajících událost z hlediska obětí lze ale vysvětlit také (asi přiměřeněji) tím, že v klatovském případě nejde o názory napadených Romů, ale o jejich lidská a občanská práva, nezávislá na jejich osobních názorech.

Také v článcích *Pogrom v Klatovech – dva roky poté* a *Do Klatov přišel zákon* jsou

¹⁰ Všechny tři poškozené rodiny jsou uvedeny jménem, deset Romů je nějak individualizováno. Přispívají k tomu i uveřejněné fotografie z pohřbu Emila Bendíka a ze zádušní mše, na nichž můžeme díky popiskům identifikovat dva členy rodiny obětí: Bendíkova otce a dědečka.

¹¹ Jediným hlasem Romů, který je v textu reprodukován, je prohlášení předsedy ROI Emila Ščuky o možnosti uplatnit proti pachatelům paragraf o genocidě.

výpovědi a jednotlivé výrazy reprezentující verze ospravedlňující jednání obžalovaných zapojovány do kontextu s důslednou distancí, vyjadřovanou jednak slovně: „případ tzv. klatovského lynče“ (Pogrom v Klatovech), „Proto **prý** občané Klatov vzali ze 'strachu a nenávisti' spravedlnost do svých rukou“ (tamtéž), ironií: „(...) restaurace Beseda. Odtud před dvěma lety vyráželi místní rodáci na obranu práva“ (tamtéž) a uvozovkami: „rozsudek bude působit natolik exemplárně, aby tomuto 'braní zákona do vlastních rukou' učinil přítrž?“ (Do Klatov přišel zákon; tučně KK). Poslední citát je z otázky adresované v krátkém interview (připojeném k článku *Do Klatov přišel zákon*) předsedovi soudního senátu P. Polákovi. J. Šídlo tak reaguje na předchozí repliku, v níž předseda senátu tvrzení obžalovaných o motivu činu vlastně přijímá, zdůrazňuje však právní nepřijatelnost takto motivovaného jednání: „Útok klatovských byl vlastně zásah do moci soudní, tzn. jediné moci, která je oprávněná posuzovat vinu a udělovat trest. Takhle bychom se mohli dostat do situace, že se lidi začnou ozbrojovat a střílet po sobě na ulicích.“ Uvozovky v navazující otázce: „Myslíte si, že váš rozsudek bude působit natolik exemplárně, aby tomuto 'braní zákona do vlastních rukou' učinil přítrž?“ (Do Klatov přišel zákon) nesignalizují pouze distanci od konkrétní promluvy, v níž je výrazu užito, ale problematizují tento obrat obecně, poukazují k němu jako k nenáležitému eufemismu. Jako distanci od verze „braní zákona do vlastních rukou“ či jako ironickou repliku na ni lze chápat i titul *Do Klatov přišel zákon*.

Na rozdíl od Topolova textu jsou zde reprodukovány nejen hlasy, s nimiž autoři nesouhlasí, nýbrž je předkládána mozaika názorů osob, jež zastupují různé složky společnosti a mají ke klatovským událostem různý vztah. Autoři tak sami přímo nepolemizují např. se signatáři petice, ale místo toho inscenují polemiku mezi samotnými občany Klatov. Tématem této polemiky přitom dále zůstává motiv činu, v druhém článku pak přibývá otázka spravedlnosti rozsudku. Jak je tato polemika mezi reprodukovánými cizími hlasy inscenována, ukazuje dobře obsáhlá reprodukce diskuse v kanceláři místní organizace ODS.

Hospodárka paní Kociánová má na výsledek soudu jasný názor: „Je to sviňárna, kolik ty kluci dostali. Vůbec si to nezaslouží. A zaplat'pámbůh, že to tenkrát udělali. Vždyť cikáni terorizovali celé město. Ještě za totality napadli a okradli moje děti. Aní jsem to nemohla jít hlásit, protože jsem byla perzekvovaná.“ Její stranický kolega, ing. Přemysl Voráč, si myslí, že by novináři neměli o podobných událostech příliš psát, protože tak rozdmýchávají nenávist mezi lidmi. „Já bych je osvobodil,“ dodává na téma rozsudků. Třetí muž v místnosti - kandidát na funkci předsedy oblastního sdružení ODS Lubomír Pěknice - to vidí jinak. „Vy si myslíte, že pomohli městu zbavit se jednoho problémového Roma,“ říká svým spolustraníkům. „Jenže za prvé: jakým způsobem? A za druhé: tahle parta by byla schopná jít mlátit kohokoliv, kdo by se jim nelíbil. Četl jsem jejich výpovědi. Přál bych vám vidět ten cynismus.“ Potom se L. Pěknice obrací na nás: „Všichni ve městě vám budou vyprávět, jak nás tady cikáni utiskovali. Když se ale zeptáte, co se stalo konkrétně jim, odpoví, že nic. Všichni jenom něco slyšeli.“

Tento způsob vzájemné konfrontace stanovisek citovaných osob však neznamená absenci autorského stanoviska.¹² To je v těchto textech přítomno stejně výrazně jako v textu

¹² Reifová, I., 1993, s. 59 - 61: „Znamená-li nestrategičnost připomínání sporů, které nejsou rozsouditelné aplikací objektivního pravidla, vynucuje si techniky, spočívající na vyjádření osobního pohledu, jako jsou hlas přímého účastníka, hlas odborníka apod.. Nad nimi pak stojí metatechnika konfrontace hlasů. Dalšími technikami je žánrový obrázek (autor ho používá, aby zdůraznil, že nevydává svůj názor za univerzální (...)) a neintencionální popis (je poskládán z protichůdných obrazů, stejně jako realita, kterou zaznamenává, je nezaměřený, roztržštěný). (...) Pokud je konfrontační už článek sám o sobě, narážíme takřka vždy na jakési 'pravidlo první věty'. Už první věta jako by zbavovala patentu na pravdu. Bývá to přímá řeč zainteresovaného účastníka a vzápětí ji střídá pohled kontrapoziční. Často je celý článek vlastně leporelem nekomentovaných odporujících si tvrzení, běžících vedle sebe bez jakékoli interakce“ (s. 60 - 61, podtrhla I. R.). V následujícím výkladu se pokusím ukázat, že texty psané technikou konfrontace hlasů lze interpretovat i jinak, než činí autorka.

Topolově, není však formulováno explicitně v polemice s citovanými názory, ale je zřejmé ze způsobu, jímž autoři s cizími hlasy nakládají, tj. jaké hlasy vybírají, jak je zapojují do kontextu a popř. jak dále zacházejí s formulacemi obsaženými v citátech. Pro oba texty je např. typické užívání formulací z reprodukované cizí řeči v mezititulcích: citát je vytržením z kontextu zvýrazněn a poukazuje tak sám k sobě a tím zároveň k výrazovým prostředkům nenáležitým vzhledem k tématu a situaci. Citát v mezititulku tak vlastně vrhá jakýsi stín na všechno, co citovaná osoba v textu, který následuje, říká, a problematizuje tím většinou jakékoliv její tvrzení. Tak předchozí ukázka je nadepsána mezititulkem *Je to sviňárna*, tj. citací z řeči paní Kociánové. Užití vulgárního, v novinách neobvyklého výrazu přitahuje pozornost čtenáře a v tom, kdo přijal interpretaci události jako pogromu, vzbuzuje očekávání, že půjde o odsudek činu obžalovaných, nikoliv rozsudku. Podobně v článku *Pogrom v Klatovech – dva roky poté* odkazuje expresivní mezititulek *Ze strachu a nenávisti aneb Černí grázlové* k textu petice, reprodukovánému v následující části: „*Za všechno může rodina Bartoloměje Jana, píše se v petici, protože je to klan ‘černých grázlů’, kteří přepadávají a olupují občany v ulicích města. Policie je proti nim bezmocná a prokurátoři a soudci se bojí pomsty. Proto prý občané Klatov vzali ‘ze strachu a nenávisti’ spravedlnost do svých rukou.*“ V tomto případě jde o nepřímou reprodukci cizího hlasu (textu), v níž se přesná citace omezuje na jednotlivá slova a spojení, a autorské stanovisko se projevuje – podobně jako v Topolově textu – důrazným upozorňováním na všechna „cizí slova“, tj. jejich kladením do uvozovek. Postoj autorů je ovšem zřejmý i z pasáží, kde text parafrázuje – viz ironie ve formulaci „*že se zas tak moc nestalo*“. Naopak přímá řeč Bartoloměje Jana, dědečka zabitého Bendíka, v tomtéž článku není způsobem svého zapojení do kontextu nijak zpochybňována či relativizována.

„Pokud měl někdo něco proti mým synům, měl si s nimi vyřídit účty jako muž a nechodit k nám domů,“ říká Bartoloměj Jano. „Já přeci nemůžu za to, že se perou. Já jsem v životě nikomu neublížil. Oni ale napadli nás všechny, i nevinné. Bylo to jako válka.“ S některými obžalovanými se pan Jano zdravil během procesu podáním ruky. „Přeju si už jenom jediné,“ říká. „Aby byl klid“.

Podobně bez komentáře jsou uváděny např. názor Lubomíra Pěknici v již citované pasáži nebo názor jednoho z členů městského zastupitelstva.

I když podle ředitele Čížka „něco jako romský problém“ v Klatovech neexistuje (...) člen městského zastupitelstva Michal Kučera má jiný názor. Petice prý jasně ukazuje, že nešlo jen o vyřizování osobních účtů, ale obžalované vedla k činu i rasová zášť. „Myslím si, že někteří z obyvatel Klatov ten útok tiše schvalovali, i když se jich pod petici podepsalo minimálně,“ říká M. Kučera.

Je tedy možné shrnout, že autoři dávají svůj postoj najevo spíše negativně: Názory souznící s autorským stanoviskem jsou reprodukovány bezpříznakově, tj. pouze s formálními znaky přímé či nepřímé reprodukce cizí řeči, bez dalších známek distance a hodnocení, zatímco hlasy, s nimiž autoři nesouhlasí, jsou zpochybňovány a ironizovány. Toto rozdělení však neplatí bez výjimky, v obou textech nalezneme citace uváděné bez známek distance, a přesto je nepochybné, že se autoři s jejich obsahem neztotožňují. Názor autora se totiž projevuje již samotným výběrem citátu, tj. tím, co z řeči zpovídáné osoby pro citaci či parafrázi vybere, neboť ta toho obyčejně řekne více, než je ocitováno, a může si i protiřečit. Výběr mnoha citací v obou textech je veden snahou o charakterizaci jejich nositelů, tj. přesvědčením, že citovaný se sám nejlépe představí (a mnohdy zároveň i usvědčí) tím, co

říká.¹³ Schopnost charakterizovat mluvčího má v jisté míře každá přímá řeč. Pokud neobsahuje žádnou jinou, tj. věcnou, informaci či názor, který by bylo nutno brát vážně, lze mluvit o charakterizační funkci přímé řeči či o charakterizačním citátu. Jak lze citátem či citátovým slovem charakterizovat mluvčího, ukazuje velmi dobře již zmíněný způsob distribuce výrazů *Rom* a *cikán* (srov. výše). V autorské řeči je užíván zásadně výraz *Rom* a přítomnost jednoho nebo druhého výrazu v přímé řeči odpovídá postoji autora k citované osobě. Tak např. šéf městské policie říká: „*Jakmile dostaneme hlášení, že jsou někde problémy s cikány, víme přesně, kam jet*“ a výrok jednoho z obžalovaných „*Cikán zůstane cikánem*“ je užit jako mezititulek části, v níž je tohoto výrazu užívá jeden z obžalovaných. Přítomnost výrazu *Rom* nebo *cikán* v přímé řeči je indexem postoje autorů k mluvčímu a jistým interpretačním vodítkem pro čtenáře.¹⁴ Výrok policejního ředitele, uvedený bez známek distance či jiných interpretačních vodítek: „*Budeme se bavit o cikánech nebo o Romech, či jak jim budeme dnes říkat?*“ ptá se na uvítanou policejní šéf Miroslav Čížek“ (*Pogrom v Klatovech – dva roky poté*) představuje příklad čistě charakterizačního citátu. Neobsahuje žádnou relevantní informaci o případu, ale čtenáři, který je srozuměn s tím, jak jsou v Respektu užívána slova „*Rom*“ a „*cikán*“, charakterizuje tato věta mluvčího jako někoho, kdo přinejmenším pochybuje o důležitosti rozdílu v těchto pojmenováních.¹⁵

Především charakterizační funkci mají v obou textech také citace hlasů obžalovaných, zde se ovšem na charakteristice mluvčího podílí nejen jeho „autoportrét“ v přímé řeči, ale zpravidla také kontext, do něhož je citát zasazen.

Menší muž v bundě, dřív prý býval vekslákem, dnes je z něj úspěšný podnikatel. Na tváři má několik jizev, na ruce tetování. Vinen se prý necítí, neudělal přece nic špatného. „To, že nás soudí, není spravedlivé,“ říká. „Vždyť jsme je chtěli jen postrašit a Bendík zemřel, protože ho špatně léčili. Z toho, že jsem si přísadil, nemám žádné výčitky – ten mladej krad.“

V tomto případě k negativní charakteristice mluvčího přispívá uvedení jeho sociálního statutu a popis vzhledu, z věty „*Vinen se prý necítí, neudělal přece nic špatného*“ je navíc zřejmá autorova ironická distance, signalizovaná částicemi „*prý*“ (v případě zprostředkování psychických stavů druhého člověka vlastně redundantní) a „*přece*“.

Vedle charakterizačních citátů obsahují oba texty i citáty, v nichž je sdělována nová informace či seriózní názor. Patří sem hlavně citace hlasů právníků zúčastněných na procesu, které se objevují v textu *Do Klatov přišel zákon*. Jejich tvrzení, reprodukováná v přímé řeči, nejsou autorem nijak zpochybňována, a to i přesto, že projevují s pachateli soucit a

¹³ Způsobu, jímž je v Respektu nakládáno s cizími hlasy, si povšiml také P. Placák v spíše polemickém než analytickém článku Národní tisková fronta v Kritické příloze Revolver Revue č. 1. Jeho hodnocení je přitom zcela opačné než u I. Reifové (srov. pozn. 12): „*Objektivita v Respektu však především znamená nevyjádřit vlastní názor – věci mají mluvit samy za sebe, aniž by k nim musel člověk zaujímat nějaké stanovisko (...). To je ve skutečnosti alibismus, nechut' nést odpovědnost za vlastní vyjádření a intelektuální hra na dva lidské protipóly: na toho, kdo je chytrý, protože svůj názor nikdy neřekne, a na blbce, který svůj názor veřejnosti neuváženě sdělil. Výrok dotyčného nešťastníka, který si nedával pozor na pusu, stačí pak jen malinko pootočít, malinko jej přibarvit dle vlastního vkusu a efekt je dokonalý.*“ (Kritická příloha Revolver revue č. 1, 1995, s. 139)

¹⁴ Je zajímavé, že tento úzus Respektu dodržuje i jedna z citovaných osob, Lubomír Pěknice, který vyjadřuje-li vlastní postoj, užívá výrazu *Rom*, a při reprodukcí odmítaných postojů užívá slova *cikán*: „*Vy si myslíte, že pomohli městu zbavit se jednoho problémového Roma,*“ říká svým spolustraníkům. „*Jenže za prvé: jakým způsobem? (...)* *Všichni ve městě vám budou vyprávět, jak nás tady cikáni utiskovali.*“

¹⁵ Pro čtenáře, který by postoj Respektu k těmto slovům nechápal, by ovšem citát nebyl charakterizačním a asi by mu vůbec nerozuměl, mohl by mu pouze signalizovat, že volba mezi výrazy *Rom* a *cikán* je nějak problematická.

nepotvrzují tezi Respektu o rasovém motivu útoku.¹⁶ Jejich hlas je totiž důležitý pro druhé téma v textu inscenované polemiky, pro otázku spravedlnosti rozsudku. V otázce položené J. Šídlem předsedovi senátu P. Polákovi je zopakováno resumé názorů majoritního obyvatelstva Klatov na rozsudek (uvedené již dříve v podtitulku): „*Obyvatelé Klatov jsou přesvědčeni, že verdikt soudu je nepřiměřeně vysoký.*“ JUDr. Polák odpovídá: „*Není, naopak.*“ Tento názor s ním sdílejí i obhájce jednoho z pachatelů a další citovaný právník. Jejich hlasy jsou v Respektu citovány beze známek distance proto, že odporují názorům obžalovaných a některých obyvatel Klatov. Nepotvrzují sice verzi Respektu o rasovém motivu útoku, ale v interpretaci Respektu usvědčují z rasismu ty, kteří se pachatelů zastávají: ti totiž považují tresty za nepřiměřeně vysoké právě proto, že oběti byly Romové.

Přestože články *Pogrom v Klatovech – dva roky poté* a *Do Klatov přišel zákon* nemají na rozdíl od *Pogromu v Klatovech* charakter osobní polemiky a jejich autoři své hodnocení událostí nikde v textu nedeklarují, jejich postoj je z textu zcela zřejmý. Vedle popsaného způsobu nakládání s cizí řečí a expresivitu, charakteristické především pro článek *Pogrom v Klatovech*, se tento postoj odráží hlavně ve stylizaci mezititulků. Ty představují proti prvnímu článku nejvýraznější rozdíl: zatímco Topol pojmenovává téma příslušné části textu věcně – např. *Co se stalo*, mezititulky v těchto textech působí silně emotivně. Čerpají téměř důsledně z cizí řeči (viz výše), reprezentují názory, jež si navzájem odporují, a obsahují expresivní formulace (*Rváči proti rváčům; Pogrom v Klatovech – 2 roky poté*). U citace hlasů, s nimiž autoři nesouhlasí, je opakováním citace v mezititulku tento nesouhlas ještě zdůrazněn. Toto zdůraznění, jež se zpravidla soustředí na nejproblematictější rysy citovaného výroku, je doprovázeno ironizací tohoto výroku a jeho původce – viz např. mezititulek *Politický proces (Do Klatov přišel zákon)* odkazující k dále citovanému výroku jednoho z obžalovaných: „*Je to politický proces, prohlašuje. Vláda cikánům slíbila, že zatočí s fašistickými skupinami, a my to odnesli jako první, i když žádní fašisti nejsme.*“ Protože titulky a mezititulky do jisté míry předepisují čtenáři způsob čtení textu, vyznívají oba zmíněné články celkově ironičtěji, než to odpovídá počtu skutečně ironických míst ve vlastním textu.

3. 4 Kontextualizace

Topolova polemika s postoji omlouvajícími pachatele se neopírá jen o vlastní popis událostí, ale vychází z obecnějších principů: z autorova přesvědčení o neslučitelnosti takovýchto činů s principy demokracie, která podle jeho názoru umožňuje jiná řešení problémů. Viz text *Pogrom v Klatovech*.

V základech se otrásl celý systém, na kterém je společnost založena, systém, který má občany bez rozdílu před násilím chránit (...) Autoři petice si ale mohou zcela svobodně volit Městskou radu, mohou ovlivňovat i práci policie, prostřednictvím poslanců i zákonodárství.

Téma demokracie jako systému, který má chránit všechny bez rozdílu, představuje nejobecnější kontext, k němuž autor popisované události vztahuje. To je podstatný rozdíl

¹⁶ Předseda senátu připouští „rasový podtext“, který odlišuje od motivu: „*Rasový motiv nevylučuji, pouze ho nepovažuji za prokázaný. I poškození z rodiny Janů připouštět, že důvodem útoku bylo jejich vlastní násilné jednání. Nicméně tam určitý rasový podtext nacházím. Opakuji - podtext, nikoliv motiv. Nejsem zcela přesvědčen o tom, že kdyby se toho, čeho se dopouští rodina Janů, dopouštěli bílí kriminálníci, dalo dohromady tolik lidí ochotných bránit pořádek ve městě. Na druhou stranu sami obžalovaní mluvili o tom, že s jinými Romy vycházejí poměrně dobře.*“

proti způsobu kontextualizace tohoto případu v denním tisku. Tam je nejobecnějším tématem tzv. romská otázka, tedy problémy s Romy sociálního i kriminálního charakteru, nikoli ochrana jejich občanských práv. Dalším kontextem, do něž je v Topolově textu klatovský případ zasazován, je téma (národnostních) menšin. Vedle připomenutí, že Romové tvoří na Klatovsku menšinu („*Okres Klatovy má 87.000 obyvatel. Romů tam žije kolem pěti stovek. Vzhledem k tomu jsou ještě víc než všude jinde v postavení, kterému se slušně říká minoritní.*“, *Pogrom v Klatovech*), odkazuje k problematice národnostních menšin také výraz „*kolektivní vina*“, jenž byl v roce 1991 v obecném povědomí spjat s omluvou prezidenta Václava Havla sudetským Němcům: užití tohoto výrazu je možno chápat jako nepřímé vztázení klatovských událostí k diskusím o vztahu českého národa k vlastním menšinám.

Také oba texty z roku 1993 dávají klatovské události do souvislosti především s problémem soužití většinové společnosti s Romy, a to i přesto, že soud rasový motiv útoku nepotvrdil. Obecné principy, z nichž autoři vycházejí, tu nejsou formulovány tak explicitně jako v Topolově textu, avšak výběrem osob, jejichž názory reprodukuje, kladou autoři klatovský „romský problém“ do obecnějších společenských souvislostí. Poukazují nepřímo na problematiku postoje policistů (s nimi polemizuje již Topolův text), členů městského zastupitelstva a některých místních funkcionářů politické strany, která v předešlém roce vyhrála parlamentní volby. Text *Do Klatov přišel zákon* zapojuje klatovský případ do kontextu útoků členů hnutí skinheads (ale „nejen skinů“, říká titulok) na Romy. Souvislost je nastolena jednak juxtapozicí obou článků, jednak časově: „*Den po vynesení rozsudku v cause Klatovy zažila útok asi 25 skinů romská rodina v Nýřanech*“, dále však již není tematizována.

Do souvislosti s obecnějším romským problémem je případ kladen také v rubrice *Minulý týden* z čísla 13/93. Bezprostředním zařazením zprávy o vynesení rozsudku za zprávu o jiné události týkající se Romů vzniká v této rubrice jakýsi miniblok s romskou tematikou.

Policisté v Jirkově zlikvidovali nejvíce cikánů, takže se stali vítězi naší soutěže a získali slíbený vůz Alfa Romeo, řekl na mítinku v Brně předseda republikánské strany Miroslav Sládek. Jirkovská policie cenu odmítla. Krajský soud v Plzni dokončil kauzu předloňského pogromu na Romy v Klatovech: celkem 28 obviněných dostalo tresty v úhrnné výši 64 let.

Souvýskyt těchto dvou zpráv, nijak nekomentovaný, svědčí o tom, že „romská problematika“ je v Respektu důsledně pojímána jako problém rasismu majoritní společnosti, namířeného zejména proti Romům.

4. Písek, září 1993

4.0 Etnografické pozadí

Dne 24. 9. 1993 zahrála v Písku skupina příslušníků hnutí skinheads čtyři mladé Romy do řeky Otavy a nedovolila jim vylézt na břeh. Jeden z Romů – osmnáctiletý Tibor Danihel – se utopil, ostatní vytáhla z vody policie, přivolaná svědky události. Státní zástupce obvinil 17 osob, z nichž 12 bylo mladší 18 let, z trestných činů ublížení na zdraví, vyhrožování a násilí proti skupině a jednotlivci. Žaloba byla později rozšířena o obvinění z podpory a propagace fašismu, naopak obvinění z ublížení na zdraví nebylo nakonec uplatněno proti žádné konkrétní osobě, protože se nepodařilo pachatele identifikovat. 3. 12. 1994 odsoudil soud v Písku pouze dva obviněné, a to k podmíněným trestům odnětí svobody na jeden rok, ostatní

osvobodil. Případ ale tímto rozsudkem neskončil: státní zástupce se proti rozsudku odvolal, ministryně spravedlnosti podala stížnost na postup soudu, jednání obviněných bylo nově kvalifikováno a v červnu 1999, po několika odvolacích soudech, odsouzeno jako vražda. (Vývoj případu po roce 1996 již ale není v analýze zachycen.)¹⁷

4.1 Texty

Ve sledovaném období otiskl Respekt celkem 8 článků, které se událostí v Písku týkají – šest z nich je monotematických, tj. případ Tibora Danihela je jejich vlastním tématem (*Bylo to v září a voda byla teplá*, 10. 1. 1994, s. 4-5; *Prvních sedmnáct paragrafů 260*, 27. 6. 1994, s. 4; *Čtrnáct nevinných bojovníků proti rasismu*, 5. 12. 1994, s. 5; *Byla to vražda*, 10. 6. 1995, s. 5; *Dáme Romům lekci*, 27. 11. 1995, s. 5; *Nekonečný příběh rasismu*, 19. 8. 1996, s. 5; ve dvou textech – *Bílý baseball* (22. 5. 1995, s. 3) a *Bílé holé lebky*, (29. 4. 1996, s. 4) – je zmíněn v souvislosti s jinými případy rasově motivovaného násilí. Pět textů bylo otištěno v rubrice nazvané *Rasové a etnické problémy*, tři v rubrice *Spravedlnost a právo*, autorem všech článků je Jindřich Šidlo. Jde o žánr komentovaného zpravodajství, obsahujícího i prvky reportáže a interview, který je pro Respekt typický (srov. 2). Případ byl také dvakrát připomenut v rubrice *Minulý týden* (4. 10. 1993, s. 16; 21. 10. 1996, s. 16), v obou případech je podepsána šifra IL, tj. Ivan Lamper, do čísla 49/1994 šéfredaktor Respektu, později editor.

4.2 Obraz události

Respekt se zabývá smrtí Tibora Danihela jako soudním případem: v době, kdy k události došlo, jí věnoval jen dvě věty v rubrice *Minulý týden*. První obsáhlejší článek – *Bylo to v září a voda byla teplá* – vyšel až téměř čtyři měsíce po události, 10. 1. 1994, a zabýval se stavem vyšetřování a činností státního zastupitelství. Událost je v něm popsána v návaznosti na citaci výroku okresního státního zástupce v Písku.

„Je katastrofa, že se pod pojmem skiní řadí lidé, kteří ještě nemají ujasněný politický ani životní názor, a proto dělají takovéhle hlouposti a doslova vyjančené klukoviny,“ říká Jiří Sigmund, okresní státní zástupce v Písku. Ta hloupost a klukovina se udála v pátek 24. září 1993 kolem čtvrté odpoledne. Sedmnáct skinů z Tábora, Příbrami a Českých Budějovic se sjelo do Písku, aby tu podle vlastních výpovědí „dali nějakým Romům lekci“. Na Městském ostrově bojůvka narazila na čtyři mladé Romy, kteří za rozbořenou budovou bývalé výletní restaurace cvičili s nunchaky a fetovali toluen. Když hoši spatřili na ostrovní lávce holé lebky s šátky přes ústa a ozbrojené baseballovými pálkami či řetězy, naskákali ze strachu do Otavy. Skiní se rozdělili, obsadili oba břehy a nedovolili Romům vylézt z vody. Osmnáctiletý Tibor Danihel nedobrovolnou koupel nepřežil.

Rekapitulace události v ostatních monotematických článcích se od tohoto popisu zásadně neliší ani výběrem informací, ani jejich jazykovým ztvárněním, pouze jsou postupně rozšiřovány o rekapitulaci vývoje soudního procesu. Ve všech je událost (re)konstruována tak, aby bylo zřejmé, že šlo o úmyslný trestný čin s rasovým motivem. Účel setkání příslušníků hnutí skinheads v Písku je ve třech článcích uveden citací jejich vlastní výpovědi: „do Písku sjeli skiní (...) aby tu podle vlastních slov ‚dali nějakým Romům lekci‘“ (*Čtrnáct nevinných bojovníků proti fašismu*), v článku *Prvních sedmnáct paragrafů 260* je užito spojení „trestná výprava sedmnácti skinů“, které nabízí podobný účel či motiv jednání. Jako bezprostřední podnět, který přiměl Romy naskákat do řeky, je ve dvou textech uveden strach ze skinheadů (*Trestná výprava (...) vydělala tehdy čtyři mladé Romy natolik, že naskákali z Městského ostrova do řeky Otavy, Prvních 17 paragrafů 260*), zatímco v dalších třech

¹⁷ Srov. A. Šabatová: Smrt Tibora Danihela, otištěno v tomto sborníku. Z tohoto textu vycházím všude tam, kde se odvolávám na to, jak o této události psal denní tisk.

textech jsou jako agens (osobní původce děje)¹⁸ označeni přímo skinheadi: „*skupina skinů zahrnala do Otavy*“ (*Nekonečný příběh rasismu*), „*utopila skinheadská bojůvka sedmnáctiletého Tibora*“ (tamtéž). Rozdíl mezi těmito dvěma formulacemi může být velmi podstatný pro interpretaci případu. Uvedení strachu jako příčiny – neosobního původce děje (kauzátoru) – zařazuje událost spíše do kategorie neštěstí či tragických náhod, jsou-li jako agens označeni skinheadi, je klasifikována jako úmyslný čin. V Respektu však tento posun ve formulaci neznamená změnu v interpretaci události. Ve všech textech je totiž důsledně uveden údaj podstatný pro kvalifikaci trestného činu, který ve zpravodajství denního tisku ze září 1993 často chyběl, totiž, že skini „*nedovolili Romům vylézt z vody*“ (*Bylo to v září a voda byla teplá*), „*bojůvka (...) tak dlouho jej držela ve vodě, až se utopil*“ (*Byla to vražda*) atp. Pokaždé je tak zřejmé, že obžalovaní měli na smrti Tibora Danihela aktivní podíl.

4.2. Konceptualizace a hodnocení události

Popisovaná událost je volbou určitých pojmenování také hodnocena, zobecňována a zařazována do určitých kategorií jevů. Vedle neutrálních pojmenování jako *událost*, věcných konstatování jako *smrt Tibora Danihela* a slov odkazujících k soudnímu procesu – *kauza*, *případ*, *věc*¹⁹ – se často objevují pojmenování, která událost hodnotí, popř. nesou poukaz k její právní kvalifikaci. V časově druhém článku *Prvních sedmáct paragrafů 260* je poprvé užito slova „*pogrom*“, opakované i ve všech dalších textech, celkově je užito sedmkrát. Jak ukázaly již texty o klatovských událostech, je v Respektu v souvislosti s útoky příslušníků majoritního obyvatelstva na Romy užíváno tohoto slova, které přinejmenším konotuje, že jde o násilné jednání zaměřené proti skupině etnicky odlišné (srov. výše 3.2), velmi důsledně. Užívání slova „*pogrom*“ není – na rozdíl od úzu většiny denního tisku – pro autory Respektu výsledkem náhodného výběru z řady přibližných synonym označujících násilné jednání, nýbrž aktem vědomé konceptualizace události a je spojeno s jejím hodnocením. Tato konceptualizace se podílí na celkovém důrazu Respektu na rasový motiv události, který prostupuje všemi zkoumanými texty a je explicitně tematizován v prezentaci stanovisek různých osob k návrhu rozšířit žalobu o obvinění podle paragrafu 260 o podpoře a propagaci fašismu. Projevuje se však i jinak – např. volbou dalších pojmenování (např. „*rasově motivované násilí*“, „*rasový konflikt*“), expresivitou apod.

Událost je v Respektu také několikrát označena jako „*vražda*“, o oběti se mluví jako o „*zavražděném*“ atd. Tato konceptualizace se do textu dostává dvojím způsobem: Nejprve se objevuje (počínaje textem *Byla to vražda*) v reprodukci diskuse o tom, zda je možné případ právně kvalifikovat jako vraždu, užití slova *vražda* je tu tedy předmětem sporu. V některých pozdějších článcích, v nichž je písecký případ připomínán jako jeden z mnoha, tento výraz odkazuje bez dalšího komentáře k píseckým událostem: „*Kromě známé vraždy v Písku*“ (*Bílý baseball*), „*Kubíček zastupuje například matku Tibora Danihela zavražděného v Písku v září 1993*“ (*Bílé holé lebky*). V druhém případě je tedy událost prezentována jako vražda bez známek distance, přestože všechny tyto články pocházejí z doby, kdy soud ani obžaloba takovou kvalifikaci činu nepřijímaly.

Pachatelé jsou nejčastěji označováni výrazem „*skin*“: v šesti monotematických článcích je jen v autorské řeči užito 47krát, v přímé řeči 8krát; dále se objevují pojmenování „*skinhead*“ (5krát, včetně citátového tvaru plurálu *skinheads*), a 8krát také překladem aktualizované, expresivní pojmenování „*holé lebky*“. Ostatní pojmenování odkazují k násilnému jednání pachatelů: „*parta mladých násilníků*“, „*písecké útočníky*“ a k jejich věku: „*čtrnáct mladíků*“. Poukazy na věk, resp. na mládí pachatelů jsou ale oproti výše uvedeným

¹⁸ Srov. Příruční mluvnice češtiny, s. 384.

¹⁹ Výrazy *causa* apod. se vztahují jak k události jako k předmětu soudního projednávání, tak i k jeho průběhu.

výrazům v menšině, jsou méně časté než při označování přibližně stejně starých obětí. Z výčtu je zřejmé, že výrazu „*skin*“ je užíváno jako základního pojmenování a že je pocíťován jako neutrální jazykový prostředek²⁰ (je tak užíván v autorské řeči i v reprodukci cizích promluv).

Obraz pachatelů je dotvářen výrazy popisujícími vnější projevy jejich rasové nenávisti, emoce doprovázející jejich jednání: „*skupině bojovně naladěných skinů*“ (*Čtrnáct nevinných bojovníků proti rasismu*), „*s rozdivočelými skiny*“ (*Dáme Romům lekci*), „*řádění holých lebek*“, (*nekonečný příběh rasismu*), „*stále agresivnějších holých lebek*“ (*Prvních sedmáct paragrafů 260*), poslední dvě formulace se týkají skinheadů obecně, nikoli obžalovaných), citacemi nenávistných hesel, která vykřikovali atp. Je také zdůrazňován dojem, kterým pachatelé působili na vnější okolí: „*početná bojůvka s šátky přes ústa a s baseballovými páčkami a řetězy v rukou vyděsila Romy natolik...*“ (*Čtrnáct nevinných bojovníků proti rasismu*). Respekt popisuje nejen dokonané jednání pachatelů, ale usuzuje z něj i na další možné důsledky, tj. mluví o tom, co (by) mohli spáchat, kdyby jim v tom okolnosti nezabránily: „*Poté (...) se skinu rozprchli. To třem zbývajícím Romům zřejmě zachránilo život.*“ (tamtéž), „*Churáček vyhrožoval (...) zabitím jednomu z těch Romů, kterého nestačil zlikvidovat před rokem*“ (tamtéž). Pachatelům je tak připisována nejen motivace rasovou nenávistí a zuřivostí, ale také úmysl zabít. Celkový obraz pachatelů je důsledně negativní: spojení „*řádění holých lebek*“ i jiná výše citovaná pojmenování misty působí, jako by se ani nevztahovala k jednání lidí.

Pojmenování obětí poukazuje k jejich etnické příslušnosti a věku: „*čtyři mladé Romy*“ (Skrát), utonulý je nejčastěji uváděn jménem a věkem: „*sedmnáctiletý/osmnáctiletý Tibor Danihel*“.²¹ Výraz *cikáni* se při označování obětí či Romů obecně objevuje jen v reprodukci cizích hlasů: „*aby (...) dali nějakým cikánům lekci*“ (*Dáme Romům lekci*), „*Je to sprostá lež, komentuje (...) Háva. S cikány jsem se v restauraci nikdy nebavil*“ (*Nekonečný příběh rasismu*) i zde se však střídá s výrazem *Rom*. Pokud se zmiňuje skutečnost, že oběti před útokem čichali toluen, je prezentována jako nevyžadující komentáře a neimplikující žádné další závěry. Oběti jsou důsledně nahlíženy jako oběti a např. z článku *Čtrnáct nevinných bojovníků proti rasismu* je zjevný autorův soucit s nimi: „*Několik odvážlivců chtělo nešťastníkům ve vodě pomoci (...) prvního opustily síly Tibora Danihela: utopil se osm metrů od břehu (...) Tiboru Danihelovi však už nebylo pomoci.*“ Událost je v tomto textu také pojmenována jako „*tragédie*“.

Mnohé způsoby pojmenování, kategorizace, hodnocení a kontextualizace události vstupují do textů „*zvnějšku*“ – jako součást reprodukce cizích promluv. Další analýza uvedených aspektů zkoumaných textů má proto smysl jen s ohledem na to, či promluvě náleží např. určité hodnocení, a je tedy možná jen jako součást analýzy celkové výstavby textů a úlohy, kterou v ní zaujímá právě prezentace cizích hlasů.

4.3 Reprodukce cizích hlasů

Texty o klatovském případě ukázaly, že přítomnost velkého počtu cizích promluv a způsob jejich zapojení do kontextu jsou v Respektu určujícími rysem výstavby textů; analýza textů o případě smrti Tibora Danihela toto zjištění potvrzuje.

Již v první zmínce Respektu o tomto případě, v rubrice *Minulý týden* ze 4. 10. 1993, je citován cizí hlas: ze dvou vět, které jsou události věnovány, obsahuje jedna reprodukci

²⁰ Slovník *Nová slova v češtině* (1998) neuvádí u hesla *skin* žádnou stylovou kvalifikaci, nepovažuje ho tedy za expresivní. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1998) má pouze heslo *skinhead*.

²¹ Údaj o věku v jednotlivých člancích Respektu kolísá, podobně jako počet napadených.

výroku svědka formou (nevlastní, tj. graficky nevyznačené) přímé řeči (tučně Respekt):

Několik desítek skinů zahadlo v Písku čtyři Romy do řeky Otavy; jeden z napadených utonul. **Mysleli jsme, že se tady natáčí nějaký akční film**, komentoval pogrom jeden z rakouských hokejistů, kteří trénovali na blízkém stadionu.

Citátu předchází autorská rekapitulace události a ten se tak ocitá v kontrastu s ní. Po shrnutí, jež přes maximální stručnost podává základní informace události: místo, pachatelé, oběti, příčina, následek, které však neobsahuje žádné známky autorova hodnocení, následuje výpověď zaměřená na jeden jediný aspekt události, na to, jak působila na očitě svědky, kteří jí nerozuměli. Subjektivní dojem vnesený do textu cizím hlasem je tak konfrontován s autorským hlasem, který je čtenáři konvenčně vnímán, alespoň ve zpravodajství,²² jako objektivní, a je zde také tak formulován. Konfrontace cizího a autorského hlasu nebo více cizích hlasů navzájem je základním principem výstavby analyzovaných textů. V tomto případě dochází ke konfrontaci různých perspektiv a způsobu podání, které z nich vyplývá. Dvě vidění téže věci se tu však nerozcházejí v jejím hodnocení, nýbrž se naopak doplňují: cizí hlas podtrhuje přirovnáním k akčnímu filmu neobvyklost a brutalitu scény (viz i grafické zdůraznění) a doplňuje tak hodnocení, které v předcházejícím autorském popisu chybí a které se projeví až pojmenováním „pogrom“ v uvozovací větě reprodukované řeči. Vztah cizího a autorova hlasu je v tomto případě komplementární.

První monotematický článek *Bylo to v září a voda byla teplá* začíná citací výroku okresního státního zástupce v Písku: „*Je katastrofa, že se pod pojmem skinů řadí lidé, kteří ještě nemají ujasněný politický ani životní názor, a proto dělají takovéhle hlouposti a doslova vyjančené klukoviny,*“ říká Jiří Sigmund, *okresní státní zástupce v Písku*“ a bezprostředně po ní následuje již citovaná rekapitulace události: „*Ta hloupost a klukovina se udála v pátek 24. září 1993 kolem čtvrté odpoledne...*“ Také v tomto případě jsou spolu konfrontovány cizí a autorský hlas, kontrast mezi nimi však na rozdíl od předešlého příkladu není stylový, nevyplývá z odlišného způsobu podání (objektivní/subjektivní, bezpříznakový/expresivní), ale spočívá v rozporu mezi dvěma popisy téže události, resp. mezi způsobem, jímž událost pojmenovává a tím nepřímou i hodnotí státní zástupce Sigmund, a rekapitulací, kterou předkládá autor článku. Skutečnost, že citovaný výrok se vztahuje právě k této události, není ze samotné citace zřejmá, dovídáme se to až následně od autora. Ten Sigmundovo pojmenování „*hlouposti a doslova vyjančené klukoviny*“ opakuje a predikuje mu svůj vlastní popis události, končící konstatacím Danihelovy smrti. Převzetím „cizích slov“ do vlastní řeči autor zdůrazňuje neadekvátnost citované formulace, ironizuje mluvčího a upozorňuje tím nepřímou i na neadekvátnost jeho shovívavého postoje k pachatelům, který daná formulace signalizuje. Konfrontace cizího a autorského hlasu je tu demonstrací nesouladu mezi označovaným a označujícím. Příčinou tohoto nesouladu je, jak je z analyzovaného textu zřejmé i dále, spor názorový, postojový.

Autorova rekapitulace události je vlastně polemikou s výrokiem státního zástupce, vztah cizího a autorova hlasu je tu na rozdíl od předchozí ukázky polemický. Zjištění, že první podrobnější informace o píseckém případě se čtenáři Respektu dostává formou polemiky, zapojena do textu v polemické návaznosti na výrok jiné osoby, napovídá, jaký

²² Rubriku *Minulý týden* jako celek však nelze bez výhrad zařadit mezi objektivní žánry, přestože je pro svoji stručnost svými čtenáři možná takto vnímána. Viz charakteristiku specifického žánru, který tato rubrika představuje v pozn. 3

význam má pro Respekt polemičnost: jednak jako postup výstavby textů, ale také jako vztah ke světu, k určitým autoritám a k většinovému mínění.

Text pokračuje po mezititulku *Chtěli jen prostě mlátit cikány* reprodukcí dalších výroků a postojů JUDr. Sigmunda, jeho podřízeného JUDr. Cigánka a okresního zastupitelství v Písku. Ti se vyjadřují ke stavu vyšetřování, vysvětlují možnosti právní kvalifikace případu, zároveň tím událost znovu popisují a hodnotí.

„Jeden ze tří místních skinů byl v létě napaden Romy, a tak si pozval kamarády, že prostě půjdou zmlátit cikány,“ popisuje vznik skinheadské akce JUDr. Sigmund. Všech sedmáct skinů (jen pět z nich je starších osmnácti let, nejmladším je patnáct) je stíháno za vyhrožování a organizování násilí proti skupině obyvatelstva, a to i s ohledem na rasový motiv akce. Za to mohou dostat maximálně dva roky. Nikdo z nich není ve vazbě.

Trestní stíhání bylo původně zahájeno i ve věci ublížení na zdraví, ale nikdo konkrétní obviněn nebyl. Stále totiž není jasné, kdo je za smrt Tibora Danihela odpovědný. Státní zastupitelství v těchto dnech „intenzívně zkoumá“, zda za ni mohou skiní, nebo toluen. „Máme už jeden posudek, který dokazuje, že by Tibor dobu strávenou ve vodě přežil, kdyby nebyl pod vlivem toluenu,“ říká dr. Sigmund. „Přesto si necháváme dělat ještě další analýzu. Kdyby se ale prokázalo, že se utopil kvůli toluenu, nemohli bychom za jeho smrt nikoho ze skinů stíhat. Neprokážeme jim totiž, že ho chtěli zabít. Jak jsem už řekl: Oni jenom chtěli zmlátit nějaké Romy. To je vše. Nepodsouvějme jim něco, co v tomhle věku nemají.“

U soudu bude žalobu zastupovat Sigmundův náměstek JUDr. Petr Cigánek. Ani on nevěří, že by se skinům podařil prokázat úmysl někoho zabít: „Snad kdyby je nahnali v zimě do ledové vody nebo je shodili z mostu... Bohužel to bylo v září a voda byla poměrně teplá.“

Reprodukované názory a postoje tu sice nejsou bezprostředně následovány autorovým názorem či vlastní verzí události, jako je tomu v úvodní části textu, přesto je autorova polemická distance od nich zřejmá. Projevuje se již poměrem mezi tím, co je citováno formou přímé řeči, a co sděluje autor. Věcné informace o stavu vyšetřování a právní kvalifikaci se dovídáme jak z přímé i nepřímé reprodukce řeči obou právníků, tak od samotného autora. Zatímco však autorské pásmo obsahuje téměř výhradně stručně formulované věcné informace (které byly autorovi pravděpodobně také sděleny oběma právníky), citované výroky obou právníků, a zvláště dr. Sigmunda, obsahují vedle toho mnohé navíc: rozsah některých citací a přítomnost metařečového komentáře „*Jak jsem už řekl*“ a částice „*prostě*“ působí dojmem autentické, stylisticky neupravované promluvy; s poměrnou obšírností citace souvisí i mnohá „nevěcná“ sdělení jako osobní hodnocení události, snaha pochopit jednání pachatelů atp.

Distance Respektu od výroků dr. Sigmunda je signalizována opakováním části jeho promluvy v mezititulku. Nadpis této části textu *Chtěli jen prostě mlátit cikány* je kompilací dvou Sigmundových formulací: „*a tak si pozval kamarády, že prostě půjdou zmlátit cikány*“ a „*Oni jenom chtěli zmlátit nějaké Romy*“. Způsob kompilace ukazuje, co je podle autora na citovaných výrocích problematické: základem mezititulku je druhá formulace, pouze k částici „*jenom*“ přibývá z první formulace částice „*prostě*“ a výraz „*Romové*“ je nahrazen výrazem „*cikáni*“, v Respektu považovaným za hanlivý. Výběr výrazu „*cikán*“ do mezititulku lze vysvětlit snahou zprostředkovat postoj pachatelů, o nichž mezititulek také vypovídá, kumulace částic však domnívám se poukazuje především k postoji dr. Sigmunda. Výraz „*prostě*“ v citovaném výroku může být pouze výplňkovým, parazitním slovem, kterým mluvčí vůbec nic nemyslel, jeho opakování v mezititulku však svědčí o tom, že jej autor článku spolu s výrazem „*jenom*“ pochopil jako modifikační částici, kterou je jednání pachatelů, hodnoceno jako běžné, pochopitelné, nevzbuzující podiv. Pro tento způsob čtení má autor ostatně oporu i v jiných Sigmundových výrocích: přinejmenším v konstatování „*To je vše*“, jež následuje bezprostředně po formulaci „*Oni jenom chtěli zmlátit nějaké Romy*“. Opakování slov z citovaných výroků v mezititulku lze takto číst jako poukaz k tendenci bagatelizovat případ,

obsaženou v Sigmundových promluvách. Mezititulek má tak vlastně dvojí referent: jedním je jednání a postoj pachatelů, druhým postoj státního zástupce.

Také výrok dr. Cigánka „*Bylo to v září a voda byla teplá*“ je citován v titulku, a to přímo v titulu celého článku. Znamky odstupu či ironie tu nejsou tak zjevné jako ve výše popsaných případech, citát ale přesto ironicky působí, mj. asi proto, že ironizace citovaných výroků jejich opakováním v (mezi)titulcích je v Respektu velmi běžný postup (srov. i níže). Zjevně ironický odstup k „cizím slovům“ se ale objevuje na jiném místě výše citované pasáže – v souvislosti s Danihelovou smrtí se tu říká, že: „*Státní zastupitelství v těchto dnech, intenzívně zkoumá, zda za ni mohou skini, nebo toluen.*“ Spojení „*intenzívně zkoumá*“ není sice připsáno žádné konkrétní osobě, autor se však od nich distancuje uvozovkami a lze se domýšlet, že pocházejí buď z nějakého oficiálního prohlášení okresního zastupitelství, nebo přímo od dr. Sigmunda, jehož vyjádření k vlivu toluenu je citováno hned v následující větě. Domněnce o možném vlivu toluenu byla věnována poměrně značná pozornost ve zpravodajství denního tisku, v Respektu je však na tomto místě uvedena poprvé. Až doposud – v tomto i v předchozím článku – se v Respektu psalo jako o vinících pouze o skinech, nejasné bylo jedině to, kteří konkrétní jednotlivci měli na činu dokazatelný podíl. Proto čtenář, který dočetl až sem, bude otázkou „*kdo je za smrt Tibora Danihela odpovědný*“ velmi pravděpodobně rozumět jako, **kdo ze skinheadů** je odpovědný (tučně KK) a uvedení toluenu jako alternativního viníka pro něj bude patrně překvapivé. Navíc syntaktické ztvárnění této alternativy jako silné disjunkce dvou rovnocenných možností – buď skini, nebo toluen (s implikací: prokáže-li se vliv toluenu, jsou skinheadi zproštěni viny) – činí reprodukovanou informaci zcela absurdní, a působí, že uvedenou pasáž nelze číst jinak než ironicky. Zpětně se tato ironie promítá i do podtitulu celého článku, v němž je ono klíčové sloveso „*zkoumá*“ zopakováno: „*Státní zastupitelství stále zkoumá, kdo může za smrt Tibora Danihela v řece Otavě*“.

V další ukázce z článku *Prvních sedmnáct paragrafů 260* se objevuje opět jiný způsob zacházení s cizími hlasy.

(...)

Chybí svědci

I kdyby ale posudky potvrdily, že toluen nebyl příčinou Tiborovy smrti, bude prý velmi těžké najít toho, kdo za ní bude pohnán k odpovědnosti. Výpovědi tří Romů, kteří útok skinheads přežili, se rozcházejí, na těle Tibora Danihela se při pitvě nenašly žádné známky násilí a navíc se zatím – i přes výzvu dr. Sigmunda v místním tisku – přihlásilo jen pět nezávislých svědků. Přitom místo, kde k události došlo, je velmi frekventované a tragédii musela přihlížet spousta lidí. Podle Jiřího Sigmunda se „prostě potenciální svědci bojí obou stran“. Zdá se ale, že nemají důvod: podle starosty Písku Toma Zajíčka je ve městě klid a k druhému podobnému incidentu nemůže dojít, protože radnice podnikla i „určitá konkrétní opatření“. Konkrétně jaká však nechce starosta Zajíček prozradit.

(...)

Na rozdíl od předchozích citovaných pasáží náleží v této pasáži většina textu hlasu autora, citace cizích hlasů se omezuje jen na jednotlivá spojení, nejvýše na krátké věty jednoduché, zasazené do nepřímé reprodukce nebo parafráze. Při tomto způsobu reprodukce se autorův odstup od citovaného ještě zvyrazňuje: je-li citováno relativně kompletní sdělení, zaměříme se při čtení primárně na toto sdělení, jsou-li uvozovkami označena jako cizí pouze jednotlivá slova a spojení, tvořící součást sdělení autorova, soustředí se čtenář patrně právě na tato slova, resp. na důvody jejich odlišení od ostatního textu. Kromě tohoto způsobu distance obsahuje citovaná pasáž ještě množství dalších prostředků a postupů, jimiž autor signalizuje cizí původ sdělení, která zprostředkovává, a tedy to, že nemůže ručit za jejich

důvěryhodnost. Vedle prostého uvádění zdrojů („*podle starosty*“) to jsou především modální částice „*prý*“ a „*zřejmě*“, formulace „*zdá se*“, ale také posloupnost uváděných informací a jejich usouvztažnění. Většina informací je totiž prezentována ve vzájemném kontrastu: mezi jednotlivými větnými celky a větami uvnitř souvětí převažuje poměr odporovací nebo přípustkový, signalizovaný spojkami, spojovacími výrazy a částicemi „*i kdyby*“, „*i přes*“, „*přítom*“, „*ale*“, „*však*“. Skutečnost, že se „*přihlásilo jen pět nezávislých svědků*“ kontrastuje s tím, že „*tragédii musela přihlížet spousta lidí*“, autor se však tento rozpor (stejně jako další rozpory) nepokouší sám vysvětlit, místo toho uvádí v uvozovkách vysvětlení dr. Sigmunda, které však vzápětí zpochybňuje reprodukcí sdělení starosty Zajíčka: „*Zdá se ale, že nemají důvod. Podle starosty Písku Toma Zajíčka je ve městě klid a k druhému podobnému incidentu nemůže dojít, protože radnice podnikla i ‘určitá konkrétní opatření’*“ V následující větě „*Konkrétně jaká však nechce starosta Zajíček prozradit*“ zpochybní autor i tvrzení tohoto mluvčího. Nám již známým postupem – ironickým převzetím již dříve citovaných slov – poukazuje na rozpor mezi významem užitých slov a celkovým komunikačním jednáním mluvčího. Přesněji řečeno, tím, jak starostova slova a jednání usouvztažňuje, tento rozpor vlastně konstruuje.

Zpochybnění dr. Sigmunda starostou Zajíčkem představuje další typ konfrontace hlasů: jeden cizí hlas je konfrontován s jiným cizím hlasem, autorský hlas přitom nesplývá s žádným z nich: rozpor nalezený mezi cizími hlasy vede k tomu, že ani jeden není považován za seriózní. Důležité přitom je, že jde o rozpor mezi podávanými informacemi, nikoli názorový spor, a že je to rozpor nevědomý a nezáměrný, který vznikl juxtapozicí, nikoli reakcí jednoho mluvčího na tvrzení druhého.

Konfrontací navzájem si odporujících hlasů se článek *Bylo to v září a voda byla teplá* také uzavírá, vztah autorova hlasu k nim je však jiný.

Úvahy a realita

Celý případ pozorně sledují české organizace na ochranu lidských práv. Ty na něj upozornily Kancelář prezidenta republiky. Ředitelka odboru pro styk s veřejností KPR JUDr. Jana Chalupová se podivuje nad tím, proč nejsou skini stíháni za ublížení na zdraví: „Nechtěli je z vody pustit, a přitom nemuseli přece zrovna chtít, aby ten chlapec zemřel. Stačí, aby šlo o nepřímý úmysl: já tě nepustím ven, aby se ti stalo něco špatného.“ Podle názoru Českého helsinského výboru, s nímž Jana Chalupová souhlasí, je incident v Písku exemplární ukázkou kauzy, ve které by měl být použit paragraf 260 o podpoře a propagaci fašismu. Helsinský výbor podá v nejbližších dnech v této věci trestní oznámení. Státní zástupce Sigmund však tuto myšlenku už předem odmítá: „Právní úvahy a právní realita jsou dvě věci. Paragraf 260 směřuje na politické strany a organizace, které tvoří hnutí. Chceme-li postihnout hnutí, postihujeme jeho hlavu, ne nohy. A pokud není hlava, nejde o hnutí.“ Proti tomu Jana Chalupová namítá: „Pokud tam skini, kteří snad hnutí tvoří, šli se záměrem ‚zmlátit Romy‘, proč hledat jejich hlavu?“

Někteří právní experti, kteří se problematikou rasového násilí zabývají, dávají za pravdu dr. Sigmundovi. Žalobce by měl soudu předkládat žaloby, které mají šanci být soudem potvrzeny, a paragraf 260 při etnických konfliktech v Čechách ještě nikdy nikdo nepoužil.

Jiní odborníci tvrdí opak: stát už konečně musí začít podobné trestné činy důsledně postihovat i z toho hlediska, které je na nich nejnebezpečnější – z hlediska rasové nenávisti.“

Způsob uvození promluv dr. Sigmunda a dr. Chalupové v prvním odstavci vyvolává dojem, jako by šlo o reprodukci dialogu, který se skutečně odehrál: časově a prostorově od sebe vzdálené promluvy jsou prezentovány rozčleněné na repliky, jež na sebe bezprostředně reagují. Mezi oběma právníky je tu inscenována polemika, na rozdíl od konfrontace tvrzení dr. Sigmunda a starosty Zajíčka (viz výše) jde skutečně o spor dvou názorů. Promluvy obou citovaných jsou prezentovány jako seriózní, odborně rovnocenné názory; tento dojem podporuje i symetrie následujících dvou odstavců: v prvním se jedna skupina odborníků –

„někteří právní experti“ – přiklání k názoru jedné strany, v druhém podporují „jiní odborníci“ stanovisko druhé strany, ani jedna skupina přitom není v textu odborně či morálně snižována nebo upřednostňována. Přesto lze z textu vyrozumět, že některá stanoviska jsou autorovi bližší než jiná. Např. v uvozovací větě Sigmundovy přímé řeči spojení „už předem odmítá“ je vlastně frazém, který znamená předpojatě, předsudečně, iracionálně odmítat. Promluva dr. Sigmunda je opět zdrojem mezititulku: *Právní úvahy a právní realita jsou dvě věci*; setkáváme se tu tedy znovu s postupem, kterým autor v předešlé části textu projevoval ironický odstup od názorů této osoby²³. Ani poslední dva odstavce nejsou přes formální symetrii zcela nestranné: odstavec podporující názor dr. Chalupové uzavírá celý článek, a může být tedy čtenářem vnímán jako jisté poslání, poučení či shrnutí. Navíc v závěru nenápadně splývá autorův hlas s parafrázovaným cizím hlasem: víme, že podle uváděných odborníků musí stát začít „podobné trestné činy“ postihovat z hlediska rasové nenávisti, nevíme však, zda hodnocení tohoto hlediska jako nejnebezpečnějšího a výraz netrpělivosti „už konečně“ vyjadřuje také stanovisko těchto odborníků, nebo zda je máme připsat autorovi.

Jiný příklad souhlasného vztahu autorského hlasu a cizího hlasu nalezneme v článku *Dáme Romům lekci*: „Ačkoli starosta (...) nechce na toto téma vůbec spekulovat, v živé paměti je ještě nůž v ruce patnáctiletého Danihelova bratrance (...) Neoficiální, leč respektovaný mluvčí píseckých Romů Matěj Šarközi obavy z rozhořčení svých soukmenovců neskrývá: ‘Pokud aspoň ti čtyři nedostanou spravedlivé tresty, pak z toho co bude následovat mám skutečně strach.’“ Obavy z pomsty Romů tvoří závěr textu a z jejich konfrontace s výroky již předtím zpochybněného starosty se lze domýšlet, že autor považuje tyto obavy za oprávněné.

Články *Bylo to v září a voda byla teplá*, *Dáme Romům lekci* a zpráva z rubriky *Minulý týden* poskytují relativně úplný repertoár způsobů zacházení s cizími hlasy. Cizí hlasy a autorský hlas jsou k sobě navzájem buď v komplementárním, nebo – častěji – v polemickém vztahu. V polemickém vztahu mohou být cizí hlas s autorovým a/nebo cizí hlasy navzájem, v druhém případě se pak autorský hlas buď více či méně zjevně přiklání k jednomu z cizích hlasů, nebo se distancuje od obou. Polemický vztah autorského hlasu k cizím hlasům se projevuje různými prostředky distance: uvozovkami, ironickým opakováním, často na exponovaných místech textu, tj. v titulcích a mezititulcích apod., dále hodnotícími prostředky v uvozovacích a spojovacích větách a v neposlední řadě splýváním s hlasem prezentujícím protinázor. Se všemi těmito postupy a prostředky se setkáme i v dalších zkoumaných textech.

Polemika s dr. Sigmundem pokračuje i v dalších textech J. Šidla. V úvodu druhého monotematického článku *Prvních sedmnáct paragrafů 260* se opakuje postup z úvodu prvního článku, a to hned dvakrát za sebou: jsou tu znovu ocitována slova dr. Sigmunda „hloupost a vyjančená klukovina“ a konfrontována s rekapitulací události, v dalším odstavci je tento postup ještě vystupňován: již zproblematizovanou bagatelizující formulaci cituje autor ještě jednou a konfrontuje ji s novou právní kvalifikací události a s novým významem, jehož nabývá jako soudní precedent.

Od ledna, kdy jsme o případu podrobně psali, nastal ve vyšetřování Danihelovy smrti podstatný obrat. Z „hlouposti a klukoviny“ se stala causa, která může významně změnit přístup státu k rasově motivovanému násilí. Písecký státní zástupce Petr Cigánek totiž dal (...) rozeslat (...) dopis, ve kterém jim sděluje nové obvinění podle paragrafu 260, který veřejnost většinou chápe jako „podporu a propagaci fašismu“. JUDr Cigánek je tak vůbec první státní zástupce, který „dvěstěšedesátku“ při rasových útocích (...) použil.

²³ Ironické čtení mezititulku *Úvahy a realita* potvrzuje jeho opakování v dalším článku, *Prvních sedmnáct paragrafů 260*, kde odkazuje opět k témuž výroku dr. Sigmunda, který je v něm znovu citován.

V textu jsou parafrázovány i další výroky dr. Sigmunda známé již z prvního článku. Jeho „protihráčem“ se tu stává dr. Cigánek, který se v prvním článku jevil spíše jako méně výrazný spojenec. Autorovo ztotožnění s dr. Cigánkem se ve způsobu citace jeho výroků projevuje spíše negativně, nepřítomností signálů distance, zcela zřejmé je ale z výrazů explicitně hodnotících Cigánkovu činnost: „*nastal podstatný obrat (...) I tady se věci (...) hnuly*“, jeho „*počin*“ je označen jako „*důležitý*“, jednoznačně pozitivně hodnotící význam má v tomto kontextu i zdůrazňování Cigánkova prvenství v uplatnění nové právní kvalifikace (srov. titulky): „*Pokud tedy soud Cigánkovu žalobu potvrdí, může se písecký pogrom stát významným precedentem.*“

Polemická konfrontace cizích hlasů, prezentujících různé právní názory, a hlasu autorského převládá i v dalších textech. V článku *Byla to vražda* vstupuje do sporu právníků nová postava – advokát Kolja Kubíček, právní zmocněnec Danihelovy matky – a s ním i nová právní kvalifikace případu: trestný čin vraždy. Jeho názor odmítá jak dr. Sigmund, tak také dr. Cigánek, dr. Kubíček pro změnu nesouhlasí s Cigánkovou snahou stíhat pachatele podle § 260. V této situaci se odkrývá problematičnost postavení autora Respektu jako zprostředkovatele právních názorů. Autor sdílí advokátovo rozhořčení, jak je zřejmé např. z opakování emotivního přirovnání *Jako kdyby utýrali kočku v mezititulku*, jeho angažmá ve prospěch paní Danihelové popisuje způsobem téměř heroizujícím: „*z vlastní vůle a zadarmo se stal právním zástupcem*“, „*To byl pátek a v úterý následujícího týdne už dr. Kubíček seděl u paní Danihelové v Písku*“ (*Byla to vražda*) a citace advokátovy předpovědi vývoje procesu v závěru článku vyznívá jako příslib do budoucna: „*To, že svůj čin vykonali z rasových pohnutek, je jasné a také je to stáhne do druhého odstavce paragrafu vraždy. Za ten už hrozí trest od dvanácti do patnácti let, u mladistvých polovic. To si zaslouží a myslím, že je to navíc vcelku schůdné řešení.*“ (tamtéž). Názory oponentů, dr. Cigánka a dokonce ani dříve zpochybňovaného dr. Sigmunda tu ale nejsou snižovány, naopak Cigánkovo prvenství v aplikaci §260 je stále oceňováno: „*...byl přitom prvním žalobcem, který u nás zmíněný paragraf v případech rasově motivovaného násilí použil a právní experti se těšili na precedens v potírání čím dál agresivnějších holých lebek*“. Naopak, tam, kde se nejedná o emotivní hodnocení události, ale o podrobnosti jejího právního řešení, nalezneme signály autorovy distance od Kubíčkových názorů: „*Advokát Kubíček **připouští**, že útočníci mohou být odsouzeni pouze v případě, že se jejich mlčení podaří prolomit a oni se začnou navzájem udávat. ‘A já vím, jak toho dosáhnout’ říká **tajemně** advokát.*“ (tamtéž, tučně KK).

Způsob prezentace právních názorů uplatňovaný v předešlých textech se tu dostává do krize, jejíž příčinou je dvojí, přesněji dvojjediná pozice, v níž se autor textu vzhledem k citovaným osobám nalézá. Je totiž jednak právním laikem, který není s to posoudit kvalitu odborných názorů, a zaujímá tedy pozici nestranného zprostředkovatele cizích stanovisek, zároveň je však také občanem a novinářem specializujícím se na problém rasismu. Téma analyzovaných článků je možno formulovat také pomocí dvou otázek: 1) z čeho mohou být pachatelé obviněni, aby bylo možné je odsoudit; 2) za co mají být odsouzeni, aby rozsudek byl spravedlivý. Novinář J. Šídlo odpovídá na tyto otázky v opačném pořadí než právní experti: neví sice, z čeho mohou být pachatelé obviněni, má ale jako každý člověk nějakou představu spravedlnosti a z ní pak odvozuje odpověď na první otázku. Z této dvojí pozice autora jako laika a jako občana pak vzniká rozpor mezi snahou o nestrannou prezentaci názorů a tendencí přiklonit se k některému z nich: jednou k tomu, který znamená nejvyšší trestní sazbu, jindy např. k názoru odpovídajícímu politickým postojům autora nebo redakce.

4.4 Prezentace autorského postoje

Jak už bylo naznačeno v úvodu, zaujímání stanoviska k podávaným informacím patří ke konstitutivním rysům žánru komentovaného zpravodajství, který v Respektu převládá. V analyzovaných textech se autorovo stanovisko projevuje mnoha způsoby na různých rovinách výstavby textu. Některé z nich souvisí s aspekty textu probíranými v předchozích dvou kapitolách: patří sem takové pojmové uchopení události, které ji zároveň nějak hodnotí či interpretuje, jako např. *vražda* nebo opakované *pogrom*, způsoby, jimiž autor prezentuje cizí stanoviska, tj. např. volba verba dicendi, známky distance, ironie, nebo naopak jejich nepřítomnost, a především převládající polemický princip výstavby textu. V souvislosti s prezentací autorského postoje se k některým uvedeným charakteristikám analyzovaných textů ještě vrátím.

Velmi výrazně se autorský postoj projevuje ve způsobech pojmenování pachatelů, resp. obžalovaných, a obětí, popisem jejich jednání, motivace atd. Absolutní převaha pojmenování „*skin*, *skinhead*“ apod. (srov. 4.2), označujících pachatele podle jejich příslušnosti k specifické skupině, je způsobena pravděpodobně nejen tím, že jsou uvedené výrazy autorem považovány za stylově neutrální, ale existuje tu patrně také jistá souvislost s postojem, který Respekt v tomto případě zastává. Autor zdůrazňuje příslušnost pachatelů k hnutí skinheads proto, že ji považuje za argument podporující jeho přesvědčení o rasovém motivu činu. Proti snaze dr. Cigánka obžalovat pachatele z podpory a propagace fašismu podle paragrafu 260, argumentují jeho oponenti tím, že nelze prokázat organizovanost hnutí skinheads: „*Pokud nenajdete jejich legitimní vůdce a neprokážete existenci skutečné organizovanosti, a to se zjevně těžko podaří, nelze říci, že skini tvoří hnutí*“ (*Byla to vražda*), rasistické zaměření tohoto hnutí je u soudu soudcem i obhájci zpochybňováno: „*Soudce (...) dospěl k přesvědčení, že skinheads nelze za podobné hnutí považovat: vždyť někteří skini (...) prý dokonce proti rasismu a fašismu bojují*“ (*Čtrnáct nevinných bojovníků proti rasismu*). Nikdo z oponentů sice nepopírá, že pachatelé jsou „skini“, odmítají však z toho vyvozovat, že skini podporují rasovou nenávist. V článku o soudu odmítá Respekt výše citovaný argument obhajoby již sarkastickým titulkem *Čtrnáct nevinných bojovníků proti rasismu* a dále opakováním souvislosti mezi rasovou motivací jednání pachatelů a jejich příslušností k uvedenému hnutí: „*Většina obžalovaných se na proces dostavila ve skinheadské uniformě pošíité rasistickými symboly a směrem k přítomným Romům trousila neustále poznámky typu: Stejně skončíte v plynu.*“ Zdůrazňování příslušnosti pachatelů k hnutí skinheads důsledným užíváním výrazů *skin*, *skinhead* a atributu „skinheadský“, („*skinheadská bojůvka*“, „*skinheadská akce*“) se tak jeví jako jeden z prostředků polemiky Respektu proti oponentům aplikace paragrafu 260. Dalším prostředkem polemického prosazování pojetí případu jako rasově motivovaného je např. zaujímání (rasistické) perspektivy pachatelů při popisu události: „*Za řevu ‘Zabte je’, ‘To nejsou lidi’ a ‘Černý svině’, házeli po svých rasových nepřátelích kameny*“ (*Čtrnáct nevinných bojovníků proti rasismu*, tučně KK) nebo zmíněné uvádění motivace pachatelů citací jejich vlastních slov, v jednom případě i v titulku: *Dáme Romům lekci*.

Autorův postoj se nakonec projevuje také přímo, explicitně formulovanými soudy. V podtitulku článku, v němž informuje o rozhodnutí soudu (*Čtrnáct nevinných bojovníků proti rasismu*), říká autor: „*Proces v Písku skončil symbolickými tresty a rvačkou na nože*“ a hodnocení trestů jako symbolických opakuje i v následujícím článku, rozsudek označuje jako „*šokující*“, skončil podle autora „*fiaskem pro státní moc*“ (tamtéž), následné rozhodnutí vyšetřovatele nepokračovat ve vyšetřování je označeno jako „*překvapivý závěr*“ (*Dáme Romům lekci*).

Autorovo stanovisko se projevuje také tím, do jakých souvislostí případ klade a jakého

významu těmito souvislostmi případ nabývá, tj. kontextualizací.

4. 5 Kontextualizace

Dvě různé kontextualizace události představují již názvy rubrik, do nichž jsou články o ní zařazeny. Zařazením tří textů do rubriky *Rasové a etnické problémy* je událost kontextualizována jako rasově motivovaný útok na příslušníky etnické menšiny, zařazením dalších tří textů do rubriky *Spravedlnost a právo* je kontextualizována jako soudní případ.

V každém z těchto kontextů má případ jiný status: jako útok příslušníků hnutí skinheads na Romy je písecký případ jedním z mnoha. K existenci rasového násilí v České republice je odkazováno jako k obecně známé věci: „*potírání čím dál tím agresivnějších holých lebek*“ (*Prvních sedmnáct paragrafů 260, Byla to vražda*), *Nekonečný příběh rasismu*. V tomto kontextu je případ běžný – jeho dějiště „*se stává jedním z tuzemských středisek rasových konfliktů*“ (*Nekonečný příběh rasismu*, tučně KK)– a zároveň typický – Písek má pověst „*ukázkového příkladu maloměstského dusna v etnických vztazích*“ (tamtéž). Na základě rasové motivace se útok dostává i do dalších kontextů – opakováním pojmenování *pogrom* je dáván do souvislosti s antisemitismem a v citaci názorů dr. Kubička s českým protiněmeckým nacionalismem: „*Oba jsou oběťmi národnostní vášně těch nejprimitivnějších skupin českého nacionalismu*“ (*Byla to vražda*). Problém rasově motivovaného násilí se v průběhu procesu stává problémem politickým, a písecký případ se tak v souvislosti se zprávou ministerstva vnitra dostává do dalšího, hierarchicky vyššího kontextu. Viz článek *Prvních sedmnáct paragrafů 260*.

Proč je vlastně počin píseckého státního zástupce tak důležitý? Rumlova dubnová Zpráva o bezpečnostní situaci v ČR označuje rasové konflikty za jedno z největších bezpečnostních rizik země. Jiný materiál ministerstva vnitra „*Interetnické konflikty*“ z loňského prosince však konstatuje: *Extrémistické skupiny, které jsou ve většině případů pachatelé interetnického násilí, zůstávají na okraji zájmu policejních i justičních orgánů.*

V kontextu českého soudnictví se případ nejeví jako běžný, je naopak citovanými odborníky a po nich i autorem pojímán jako přelomový, jako soudní precedens. Význam, který mu je přikládán v tomto kontextu, plyne mj. z možnosti změnit kontext první: „*A jak upozorňuje (...) Gjuričová, 'extrémistické skupiny a rasové útoky může pojmenovat pouze soudní praxe'. Pokud tedy soud žalobu potvrdí, může se písecký pogrom stát významným precedentem.*“ (tamtéž). Z jedné z instancí obecného jevu – rasového útoku – se tedy písecký případ stává soudním precedentem právě až vztahením k uvedenému politickému kontextu: z hlediska soudu je to případ jako každý jiný. Soudní precedens je desideratum, je tím, čím by písecký případ měl být podle názoru některých právníků a také podle autora článku.

S popsáním vztahem případu k uvedeným dvěma, resp. třem kontextům souvisí také způsob, jímž Respekt podává jeho soudní projednávání. Soudní proces je v Respektu pojímán jako zápas. Původně je to zápas mezi státní mocí a rasovým násilím: „*Fiaskem pro státní moc skončil (...) souboj píseckého státního zástupce Petra Cigánka s rasovým násilím holých lebek*“ (*Čtrnáct nevinných bojovníků proti rasismu*), v reakci na postoj soudu a části vyšetřujících orgánů se tento zápas v textech Respektu stává současně zápasem mezi státní mocí a nezávislým soudnictvím, personifikovanými státním zástupcem Cigánkem a soudcem Hávou: „*U odvolacího soudu tedy půjde zřejmě o to, zda platí slova Cigánkova či Hávova.*“ (tamtéž). Pojetí soudního procesu jako zápasu se odráží v hodnocení právních kvalifikací a jejich navrhovatelů z hlediska jejich odvahy. O dr. Cigánkovi a jeho pokusu uplatnit

paragraf 260 Respekt píše, že „si ho po píseckém precedentu nikdo **netroufne** napodobit“ (tamtéž), písecké státní zastupitelství se „**neodhodlalo** paragraf 219 použít“ (*Byla to vražda*); jiný právní názor z tohoto pohledu působí jako opatrnictví: „...*JUDr. Sigmund nechtěl o paragrafu 260 ani slyšet, prý by s ním u soudu nepochodil*“ (*Prvních sedmáct paragrafů 260*). Jako věc odvahy se ostatně případ nejeví jen z hlediska exekutivy a soudu: „*Několik odvážlivců chtělo nešťastníkům ve vodě pomoci, výhrůžkou (...) jim to ale parta mladých násilníků rozmluvila*“ (*Čtrnáct nevinných bojovníků proti rasismu*), „*nikdo z těch, kteří si troufli* vypovídat“ (*Dáme Romům lekci*, tučně KK). Uchopení hlavního tématu jako zápasu se podílí na celkovém polemickém charakteru výstavby analyzovaných textů, jde o však o jev vyššího řádu, než je např. odporovací poměr mezi jednotlivými větami. Je jistým druhem kontextualizace případu: poukazuje ke kontextu zápasu mezi státem a soudy o přístup k rasovému násilí a tím tento kontext zároveň vytváří.

5. Závěr

Oba případy násilných trestných činů, jejichž oběťmi se stali příslušníci romské menšiny, jsou Respektem důsledně podávány jako útoky motivované rasovou nenávisť. Tato prezentace událostí není samozřejmostí, jak ukazuje srovnání s průběhem vyšetřování i s psaním denního tisku, ale je vědomým výrazem postoje autorů. Ten se projevuje nejen konceptualizací událostí prostřednictvím pojmenování konotujících rasový motiv činu (především *pogrom*), expresivitou v odsudku pachatelů atd., ale určuje celkový polemický charakter výstavby textů. Autorův názor se totiž v textech prosazuje prostřednictvím polemiky s odlišnými postoji, které jsou poměrně rozsáhle různým způsobem reprodukovány.

Přestože se postoj Respektu k antiromskému rasismu v průběhu první poloviny 90. let zásadně nemění, lze na samém počátku 90. let zaznamenat jistou proměnu způsobu, jímž je toto téma uchopováno. První článek o klatovském případě *Pogrom v Klatovech* obsahuje sice v hrubých rysech to, co je typické pro většinu textů, jež byly na daná témata v Respektu uveřejněny: neskrývané autorské stanovisko a osobní zaujetí, polemický způsob výstavby textu, početné citace a ironické parafráze cizí řeči, pojmání romské problematiky jako otázky demokracie a lidských práv. Zároveň však nese tento text některé rysy typické pro jeho autora Jáchyma Topola a pro Respekt počátku 90. let, které v textech jiných autorů nenajdeme, nebo které se v průběhu 90. let z Respektu vytrácely: rysy reportáže a s nimi spjatý důraz na místní realie, explicitní formulace obecných principů. Podstatný rozdíl mezi Topolovým textem a ostatními články spočívá právě ve způsobu prezentace autorského postoje: Zatímco v Topolově článku je polemika s jinými verzemi události vedena autorem samým, v dalších textech o klatovských událostech a o píseckém případě je vedena prostřednictvím konfrontace názorů jiných osob: místních obyvatel a právníků zúčastněných na procesu; postoj autora je přitom zřejmý ze způsobu, jímž jsou tyto názory citovány a zapojovány do kontextu článků.

Respekt podává v textech o obou případech především obraz pachatelů, představitelů justice, kteří se případem zabývají, a atmosféry měst Klatov a Písku; žádný specifický obraz romského etnika či tzv. romské otázky v těchto článcích nenajdeme. Romové jsou tu zobrazeni výhradně jako oběti rasově motivovaného násilí, výjimkou je motiv pomsty, jejíž odmítání i připomínání romskými představiteli je v Respektu citováno na rozdíl promluv jiných osob bez známek hodnocení či distance

Seznam citovaných článků

Vážený čtenáři, ... Respekt, 1, 14. 3.1990, s. 2.

Topol, J.: Pogrom v Klatovech. Respekt, 11, 11.3. 1991, s. 5.
Brabec, J., Nová A.: Pogrom v Klatovech - dva roky poté. Respekt, 7, 15.2.1993, s. 4-5.
Šídlo J.: Do Klatov přišel zákon. Respekt, 14, 5.4.1993, s. 10.
Jidřich Šídlo: Nejen skini. Respekt 14, 5.4.1993, s. 10.
Minulý týden. Respekt, 39, 27.9.1993, s. 16.
Šídlo J.: Bylo to v září a voda byla teplá. Respekt, 2, 10.1.1994, s. 4-5.
Šídlo J.: Prvních sedmnáct paragrafů 260. Respekt, 26, 27.6.1994, s. 4.
Šídlo J.: Čtrnáct nevinných bojovníků proti rasismu, Respekt, 49, 5.12.1994, s. 5.
Šídlo J.: Byla to vražda, Respekt, 10, 6. 3.1995, s. 5.
Šídlo J.: Dáme Romům lekci, Respekt, 48, 27.11.1995, s. 5.
Šídlo J.: Nekonečný příběh rasismu, Respekt, 34, 19. 8. 1996, s. 5.
Šídlo J.: Bílý baseball, Respekt, 21, 22. 5. 1995, s. 3.
Šídlo J.: Bílé holé lebky, Respekt, 18, 29. 4. 1996, s. 4.
Minulý týden, Respekt, 40, 4.10.1993, s. 16.
Minulý týden, Respekt, 43, 21.10. 1996, s. 16.
Peňás J.: Pišící mudrlant, Respekt 19, 6.5.1996, s. 19.

Literatura

Janáková, I. (1996). Respekt ke grafické úpravě, *Kritická příloha Revolver revue* č. 1, 35 - 38.
Martincová, O. a kol. (1998). *Nová slova v češtině, Slovník neologismů*. Praha: Academia.
Placák, P. (1995). Národní tisková fronta, *Kritická příloha Revolver revue*, č. 1, 136 – 142.
Karlík, P., Nekula, M., Rusínová, Z. (ed.). *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny.
Reifová, I. (1993). Komunikační strategie Respektu, *S-Obzor*, č. 4, 59 – 61.
Šabatová, A., Homoláč, J., Karhanová, K. (otištěno v tomto sborníku). „Je trestné topit Roma?“ (Prezentace násilné smrti Tibora Danihela v českém tisku).

Summary

Respekt: A Different Face of the Media Discourse on the Romany

The article analyses texts published in the Czech political weekly, *Respekt*, between 1990 and 1996 that dealt with violent crimes committed by members of the majority community in which the victims were Romanies. There are only two cases – a killing and a murder, both of which took place in the first half of the 1990s on the territory of today's Czech Republic. A comparison with the results of the analysis published elsewhere in this volume and dealing with reports on these events in Czech daily papers shows that *Respekt* is in many ways an alternative to the majority discourse on the Romanies. In it violence against Romanies is consistently described as racially motivated, and in contrast with the daily press, it is not linked with crimes or anti-social behaviour of the Romany minority, but is set in a broader context of the racism of the Czech majority society, of the state of the Czech justice system, and of the whole question of democracy. As *Respekt* consciously opted for reflections and commentary rather than the direct provision of information, even articles on Romanies are not presented as objective reporting, but the description of events is linked with commentary and with an open expression of the author's position on the question. In the case of violence against Romanies, these personal positions exhibit a choice of expressions confirming the racial motives for the crimes and a debate with other versions of the events, such as those in the daily press, and indeed with public opinion in general. The most characteristic feature of the texts analysed is their polemic nature: the author quotes replies and opinions from individuals who were in some way linked with the case, and either counters them himself or quotes other individuals, who are presented as more reliable or able to comment. There are a number of differences between the texts from the beginning of the 1990s and those from the middle of the decade: the attitude to the question has not changed, but the way it is presented has. This difference lies mostly in the relation to the supposed reader. The early texts are clearly trying to convince all potential readers, while those from the mid-1990s assume the existence of a racist majority that does not read *Respekt* and so cannot be convinced of anything, and an anti-racist minority of *Respekt* readers, who already share the opinions expressed. This shift is visible in, among other things, the increasingly emotive means of expression, including irony and sarcasm.